تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

عومەر مەعروف بەرزنجی

نوربەخشی

شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی

2006

منتدي اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

نوربەخشی

شـــيعرەكـــانی مـــەلـــيـــكی كـــوردستـــان

شێخ مەحموودی بەرزنجی

عومەر مەعروف بەرزنجی

كـــۆی كـــردووەتەوە و دوای ســـاغكـــردنـــەوە

پێشـــەكی و پەراوێزی بۆ نووسيوە

2006

ناوی کتێب : نوربەخشی ...
شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی
کۆکردنەوەو ئامادەکردنی : عومەر مەعروف بەرزنجی
تایپ : ئاراس عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی
نەخشەسازی : دیار عومەر فەرەج و فازیل هیمەت
بەرگ : ئەندازیار سامان محەمەد ساڵح
چاپی یەکەم : 2006 سلێمانی
چاپخانە : شڤان
ژمارەی سپاردن : (٩٢٧) ی ساڵی 2006
تیراژ (٢٠٠٠) دانەی لێ چاپکراوە

پێشکەشە

به گیانی پاکی خوالێخۆشبوو مەعروف ئەحمەد بەرزنجی باوکم
کە هاوەڵ و دۆستێکی نزیکی شێخی نەمری بەردەقارەمان بوو

نوربەخشی

شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی

لەبڵاوکراوەکانی

(پەنجا هەمین ساڵیادی کۆچی دوایی یەکەم مەلیکی کـــــوردستان

شێخ مەحموودی بەرزنجی)

شاهبازێ بووم لەمەیدانی شکاری دوژمنا

جەهلی میللەت بوو بەزیللەت هات بەسەر شانی منا

شێخ مەحموودی بەرزنجی وەك شاعیرێك

شێخ مەحموود کوڕی شێخ سەعیدی کوڕی شێخ محەمەد (بچکۆلە) ی کوڕی کاك ئەحمەدی شێخ کوڕی شێخ مارفی نۆدێی بەرزنجییە ، بە پێی وتەی خۆی ساڵی 1886 لە شاری سلێمانی لە دایکبووە (1) لە شەوی 10/9 -10-1956 لە خەستەخانەی حەیدەرییەی شاری بەغداد ماڵئاوایی لە ژیان کردو لە مزگەوتی گەورەی شاری سلێمانی بە خاك سپێردراوە .

ئاوڕدانەوەیەك :

لە مێژووی دوور و نزیکی نەتەوەی کورددا شێخ مەحموودی بەرزنجی یەکەم مەلیکی کوردستانە و لە سێ کاتی جیاواز و نزیك بە یەك فەرمانڕەوایی باشووری کوردستانی کردووە ، حوکمداریی یەکەم لە 1918/11/17 تا 1919/6/18 کە بە شەڕی دەربەندی بازیان کۆتایی هات و شێخی نەمر بۆ هیندستان دوورخرایەوە . دووەم حوکمداریی لە دوای گەڕانەوەی لە ئاوارەیی و لە ڕۆژی 1922/10/9 دەستپێدەکات و تا شەوی 4/3 -3-1923 بەردەوام بوو ، لەوشەوەدا شاری سلێمانی بەجێهێشت و بە جەنگاوەرەکانییەوە ڕووی کردە ناوچەی سورداش . سێیەم حوکمداریی لە دوای گەڕانەوەی لە تەموزی 1923 تا ڕۆژی 1924/7/9 کە بۆ دواجار سلێمانی چۆڵکردو گەیشتە ناوچەی پیران و ساڵی 1927 ڕێکەوتننامەیەك مۆرکراو دواتریش ساڵی 1931 بە

شەڕی ئاوباریك كۆتایی بە ژیانی سیاسی هات و ئاوارەی شارەكانی باشوورو ناوەڕاستی عێراق كرا .

بنەماڵە :

شێخ مەحموودی بەرزنجی لە لانكە و بنەماڵەیەكی دیارو خوێندەوار و زانست پەروەری كوردستاندا چاوی كردووەتەوە ، شێخ سەعیدی باوكی شاعیر بووە و بەرهەمی جوانی لەبەردەستدان ، كاك ئەحمەدی شێخ و شێخ مارفی نۆدێ لە زاناو نووسەر و مونەوەرەكانی جیهانی ئیسلامی بوون ، هەریەكەیان خاوەنی لیستێك كتێب و دانراوی هەمە چەشنەن ، هەندێكیان چاپكراون و بەرهەمی چاپنەكراویشیان زیاترە ...

شیعرو ئەدەبیات :

شێخ مەحموود (وەك سەردارێكی تەریقەتی قادری پەیوەندی بە شیعرو ئەدەبەوە بەهێز بووە ، چونكە ئەدەبی كوردی هەناسەی بەهێزو گەرمی لە بزوتنەوەی سۆفیزم وەرگرتووە ، لە حوجرەی خوێندنی مزگەوتەوە چێژی ئەدەبی لای شێخ مەحموود دروستبووە ، (2))

لە لایەكی ترەوە وەك مەلیكی كوردستان و سەردارێكی گەورە تەنیا پەیوەندی بە سیاسی و فەرماندە وجەنگاوەرەكانییەوە نەبووە ، بەڵكو لەگەڵ شاعیرو نووسەرو ڕوناكبیرە ناسراوەكانی ئەو ڕۆژگارەدا

ئاشنا بوون و لەیەکەوە نزیکبوون و تەنانەت هەندێکیشیان لە شەڕو کارە سیاسییەکاندا هاوکاری بوون وەك (حەمدی و ناری و شێخ نووری شێخ سالح و بێخودو شێخ ئەحمەدی شێخ غەنی و شوکری فەزلی و حسێن نازم و ڕەفیق حیلمی و توفیق وەهبی و شێخ سەلام و ئەحمەد خواجا و ئیسماعیل حەققی شاوەیس و عەلی باپیر ئاغا) و کەسانی تر .

بواری ڕۆژنامەنووسی :

یەکێك لە ڕووە درەوشاوەکانی ژیان و هەڵسووڕانی شێخ مەحموود ، ئاوڕدانەوەو بایەخدانێتی بەکاری ڕۆژنامەنووسی و لە ماوەی هەرسێ حوکمدارییەکەیدا و بە یاریدەی دەستەیەك لە ڕوناکبیرو شاعیرانی کورد ، چوار ڕۆژنامەی ناوداری لە مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردیدا بەڕێوەبردووە . ئەم کارەیشی تەنیا لە بارودۆخی ئاشکرای حوکومەتەکەیدا نەبووە ، بەڵکو لە کاتی دەربەدەری و شەڕ و ناخۆشیدا بە پەرۆشەوە ئەم لایەنە ڕوناکبیرییەی کەلا نەخستووە ، وەك : بانگی کوردستان ١٩٢٢ ، ڕۆژی کوردستان ١٩٢٢ ، بانگی حەق ١٩٢٣ ، ئومێدی ئیستیقلال ١٩٢٤ ، تەنانەت کە (لە شەوی ٣/٤ -٣-١٩٢٣ دا بە ناچاری بەخۆی و هێزەکەیەوە کشایەوە ناوچەی سورداش و ئەشکەوتی جاسەنەی کردە بنکەو مەڵبەندی سەرکردایەتی خۆی ، ئەوەی لە یاد نەکرد کە ئەو چاپخانەی – بەلەدییە – ی پێشتر ڕۆژنامەی ڕۆژی کوردستان ی

پێچاپ دەکرد بەجێی نەهێڵێ و بیگەیەنێتە هەواری تازەی ، بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەیەکی کوردی (٣) و دیارە (ئەمەیش بۆ خۆی گەورەترین بەڵگەی بەرزبوونەوەی بایەخی ڕۆژنامەنووسییە لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەو قۆناغەی گەلی کورددا (٤)) و (لەڕۆژی ١٩٢٣/٣/٨ دا بەو چاپخانەیە بەیانی ژ (١) ی چاپکردو تیایدا ئینگلیزەکانی بە بێ بەڵێن ناوبردووە ، دواتر لە ڕۆژی ١٩٢٣/٣/٢٨ دا یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی – بانگی حەق – ی بە دوو لاپەڕە و قەوارەی ٢١*٣٣ سم لە ئەشکەوتی جاسەنە بڵاوکردەوە و لە ژێر ناونیشانی ڕۆژنامەکەدا نووسراوە : ناشکێ بە تۆپ و بۆمبا سەرفرازە بانگی حەق (٥)).

نامەنووسین :

نامەی تایبەت کە بە شێوازێکی ڕەوان و ناوەڕۆکێکی پەسەند ڕازابێتەوە جۆرێکە لە ئەدەب . شێخ مەحموودی بەرزنجی لەم بارەیەوە دەستێکی باڵای هەبووە و لاپەڕەکانی ژیانی دەوڵەمەندن ، هەندێ لە نامەکانی شێخ بۆ کەسایەتییە ناسراوەکانی کورد و نووسەر و شاعیرە دڵسۆزەکانی ڕۆژگاری خۆی پارێزراون ، ئەوەی ویستویەتی دەری بڕیوە و شێوازی تایبەتیشی هەبووە ، زۆرجار لە کۆتایی نامەدا دێڕێك شیعر یا (چوارین) ێکی نووسیوە و هەست و ڕازی دەروونی ئاشکرا کردووە ، نامەکانی شێخی نەمر بۆ ئەو کەسانە نێرراوە کە پەیوەندییەکی پتەوی پێیانەوە هەبووە ، وەکوو

سەرداری هەورامان مەحموود خانی دزڵی و سەرداری مەریوان مەحموود خانی کانی سانان و حاجی بابە شێخ سەرەك وەزیرانی کۆماری کوردستان و شێخ عەبدولقادری دۆزەخدەرە و شێخ عەبدولکەریمی قادرکەرەم و سەید محەمەدی جەباری و کەریم بەگی فەتاح بەگی هەمەوەند و حسین نازم و رەفیق حیلمی و مەعروف جیاوك و ئیسماعیل حەققی شاوەیس و شێخ محەمەدی خاڵ و شێخ محێدینی هەولێر و زۆری تریش .

چاپکردنی دەستنووس :

دوای شەڕی (ئاوباریك) ی مایسی ١٩٣١ شێخی نەمر بۆ شارەکانی باشووری ناوەڕاستی عێراق دوورخرایەوە ، دواتریش لە ساڵی ١٩٣٣ لە شاری بەغداد گیرسایەوە ، شێخ لەو ڕۆژگارەدا بیری لە پڕۆژەیەکی خوێندەواری و چاپکردنی دەستنووسەکان کردووەتەوە ، بۆ ئەم مەبەستەیش چەند کتێبێکی لەسەر ئەرکی خۆی چاپ و بڵاوکردووەتەوە ، کتێبەکان کەم نین ، بەڵام ئەوەی لێی ئاگادارم و لام پارێزراوە دوو کتێبی بە نرخە لە دانراوەکانی شێخ مارفی نۆدێ و کاك ئەحمەدی شێخ . لەسەرەتادا و ساڵی ١٩٣٣ کتێبێکی شێخ مارفی نۆدێی بە ناونیشانی (كتاب تخميس القصيدة البردية مع ترجمة حال المؤلف) بڵاوکردەوە ، کتێبەکە ٥٦ لاپەڕەیە و پێنج خشتەکییەکە لەسەر قەسیدەی (بوردية) ی (بوصيرى) . لەم کتێبەدا بە درێژی مێژووی ژیانی شێخ مارفی نۆدێی تێدایە و لە یەکەم لاپەڕەیشدا بە وێنەیەکی شێخی نەمر ڕازاوەتەوە . کتێبی

دووەم بریتیە لە (كتاب مكتوب أمر و نهي) كە لە دانراوەكانی حاجی كاك ئەحمەدی شێخە و ساڵی ١٩٣٦ بە قەبارەی ٣٥٤ لاپەڕەو لە چاپخانەی (الغري) ی نەجەف چاپكراوە ، كتێبەكە دوانزە نامیلكەیەو بە زمانی فارسییە .

شێخ مەحموود و شیعر :

ئەم كۆمەڵە شیعرەی كە لەم كتێبەدا بلاّوكراونەتەوە ، ڕستێك پەراوێزی دروست و زانیاری مێژوویی و ئەدەبییان خراوەتە پاڵ ، بریتیە لە شیعرەكانی مەلیكی كوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی (نوربەخشی) ١٨٨٦-٩/١٠/١٩٥٦ كە لە ڕۆژگارێكی تایبەتی ژیانی خۆی و نەتەوەكەیدا ویستویەتی سۆز و ناڵەی دەروونی بخاتە سەر كاغەز و چەند لاپەڕەیەكی ڕەنگین لە مێژووی ئەدەبی كوردیدا تۆمار بكات ، شیعرەكان لە كاتی تایبەتی و بۆنەی جیاوازدا نووسراون و بە ژمارە زۆر نین ، بەلاّم لەگەڵ ئەوەیشدا ئەم كۆمەڵە شیعرە (دەیكا بە شاعیرێك كە مێژووی ئەدەب ناوی بپارێزێ و خوێندەوار چێژ لە شیعری وەربگرێ(٦)) و لەڕووی ڕووخسارو ناوەڕۆكەوە بەم جۆرە دێنە بەرچاو : (لەڕووی ڕووخسارەوە شیعری لەسەر سیستمی عەروزی داناوە ، كێشە سووكەكانی بەحری عەروزی هەزەج و ڕەمەلی بەكارهێناوە ، لەقافییەدا هەمیشە لەسەر یەكێتی قافیە ڕۆیشتووە ، شیعری بە ژمارەی دێڕ كورتە ، لە بابەتی لیریكە ، لە شیعردا قەسیدەی پێنجینی هەیە ، بایەخ بە چوارین و تاك دراوە ، زمانی

شیعری شێخ مەحموود ئاسانە ، مانا لە ڕووە ، لە سیمبۆلیزم و مانای ژێر وشە دوورە ، بەرهەمێکە بۆ زۆرترین خەڵکی ناو کۆمەڵ نووسراوەتەوە(٧) .) بەڵام (لە ڕووی ناوەڕۆکەوە لە دەوری بیر و بۆچوون و ئیدیۆلۆجییەتێکی دیاریکراو دەسووڕێتەوە ، شێخ بایەخی بە دانایی داوە ، بە لایەوە گەورە ئەو سوارچاکەیە سەر بۆ هیچ کەسێك شۆڕ نەکا ، بە شێوازی دڵداری کۆن لە بیروباوەڕی دانایی و ئامۆژگاری دەدوێ ، شیعری بۆنی دڵداری ژنی لێنایە ، زیاتر خەریکی ڕەوشتی چاك و ژیانی ئازادی و ئامۆژگاری و سەربەرزی پیاوانەیە ، شێخ لە کردەوەی گەردون ناڕازییە ، هۆی سەرنەکەوتنی لە هەموو کەسێکدا دەبینێ ، لە خۆیەوە دەستپێدەکات ، ئینجا خەڵکی دیکە و تا دەگاتە هاوسێیان و هێزی بێگانەی ئیمپریالیستی ئینگلیز و هێزی تورکە کەمالییەکانی دوای دروستبونی دەوڵەتی تورکیا لە پاش جەنگی یەکەمی گێتی(٨)) .

لەلایەکی ترەوە شێخ مەحموودی بەرزنجی کەسێکی ئاسایی نەبووە کە ژیان لە شوێنێکی ئارامدا بەسەرببات و سەرومڕ شیعر بکاتە کارو خولیای ڕۆژانەی ، بەڵکو سەرتاپا ژیانی لە بێشکەی دارەوە تا بێشکەی خاك بریتی بووە لە ناخۆشی و ئاوارەیی و هەرساتەی لە شوێنێك گیرساوەتەوە ، جگە لەمانەیش خەباتکارو جەنگاوەرو پێشەواو مەلیکی کوردستان بوو ، بەم هۆیەوە بۆی نەلواوە کە پەری شیعر هەردەم ببێتە میوانی و ژیانی بۆ ئەم مەبەستە تەرخان بکات .

بەڵام لەگەڵ ئەمانەیشدا بەهۆی ئەو خوێندەواری و ژینگە تایبەتییەو

چێژو بەهرە خۆڕسکەوە بە پێی کات و دەرفەت لە شیعر تەریك نەبووە و سۆزی دەروونی لەم ڕێگەیەوە بەخش کردووە ، شیعرەکانیشی لە ئاستێکی ئەوتۆدان کە لە بەرهەمی شاعیرانی ڕۆژگاری خۆی کەمتر نین ، بەڵکو هەستە نەتەوایەتییەکەی زۆرجار لەوان بالاترە و شیعرەکانی لە دایکبووی ئەو ڕۆژگارە تاڵەن .

ئەم دیوانە :

ئـەم دیوانـە خنجیلانەیـەی مـەلیکی کوردسـتان ، ئـەنجامی هـەوڵ و سـۆراخ و گـەڕانێکی بەردەوامـە ، چـونکە شـیعرەکانی شـێخی نـەمر پـەرەوازەن و تۆمارنـەکراون ، ئـەو چـەند دێڕانـەیش کـە جاروبـار لـە ڕۆژنامــە و چــاپەمەنییەکاندا بلاوکراونەتــەوە ، هەڵەیــەکی زۆریــان تێکەوتووە و دەستاودەست بە هەڵە وەرگیراون ، ئەوەی ئاگادارم کـە یەکـەم شـیعری بلاوکـراوەی شێخ مـەحموود دەگەڕێتـەوە بۆ ژ (٢) ی گۆڤـاری (هــەتاو) ی مــانگی مایــسی ســاڵی ١٩٥٤ کــە لــە لایــەن خوالێخۆشــبوو (گیــوی موکریــانی) یــەوە بلاوکراوەتــەوە ، دووەم جاریش خوالێخۆشبوو (محەمەد گۆمڵەی نانەوا) دوو کۆپلـەی لە ژ ١٣٦٤ ی ڕۆژی پێــــنج شــــەممەی ڕێکــــەوتی ١٠-١٠-١٩٥٧ ی ڕۆژنامـەی (ژیـن) دا بلاوکردۆتـەوە ، دواتـریش لـەم ڕۆژنامـەو لـەو گۆڤار تاکوتەرا دێرە شیعر بلاوکراونەتـەوە کـە لـە یـەکتر وەرگیراون و لە هەڵەیش ڕزگاریان نەبووە .

لەمێژەوە بەم کارەوە خەریکم ، دەیان دەستنووسی کۆنم پشکنیوە ، چەندین سۆراخم کردووە ، بەلام مەرج نییە کە ئەم دیوانە سەرجەم شیعرەکانی شێخی نەمر بن ، ڕەنگە هەندێکیان فەوتابن ، یان دەست ئێمە نەکەوتوون ، بەلام لەوە دڵنیام کە زۆرینەی شیعرەکان لێرەدا تۆمار کراون و بە ڕووسووریيەوە بە چەشنی دیوانێکی ڕەزاسووك دەچێتە کتێبخانەی کوردییەوە ، لە لایەکی ترەوە دیوانی هیچ شاعیرێکی کورد هەموو شیعرەکانی نەگرتووەتە خۆ ، شاعیرێکی گەورەی وەك (گۆران) هەموو شیعرەکانی لە دیوانەکەیدا تۆمار نەکراون .

وتەی دوایی :

لە کۆتایی ئەم پێشەکییەدا بە پێویستی دەزانم سوپاسی ئەو کەسانە بکەم کە لە ئامادەکردن و چاپکردنی ئەم دیوانەدا هاوکارم بوون بە تایبەتی مامۆستا ئاراس عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی کە تایپی سەرجەم دیوانەکەی بۆ کردم. مامۆستایان دکتۆر کەمال فوئاد وعومەری سەید عەلی و مستەفاسالح کەریم و دکتۆر یاسین سەردەشتی و کاوس یوسف و دکتۆر کوردستان موکریانی ونەجمەدین مەستەفا بەرزنجی و سۆزان مامە و خوالێخۆشبوو حەمە سالح گەلالی و بەرزانی مەلا تەها و ئەحمەد حسین ئەحمەد و دانا فایەق وعەبدوڵلا حەسەن قادر کە هەریەکەیان بە جۆرێك هاوکارم بوون و سوودیان بە دیوانەکە گەیاند.

پەراوێز و سەرچاوەکان :

(١) المقابلة : الزعيم المنسي – الشيخ محمود الكردي ، جريدة حبز بوز ، العدد ٢٣١ ، السنة الخامسة ، بغداد ، الثلاثاء ، ٢٤ تشرين الثاني ١٩٣٦ .

(٢) **دکتۆر مارف خەزنەدار ، مێژووی ئەدەبی کوردی ، بەرگی شەشەم ، هەولێر ، ٢٠٠٦ ، ل ١٧٤ .**

(٣) **عومەر مەعروف بەرزنجی ، مەحموود خانی دزڵی – شۆڕشگێڕی ڕۆژهەلاتی کوردستان ، چاپی دووەم ، سلێمانی ٢٠٠٠ ، ل ١٠٦ .**

(٤) **دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد ، تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسی کوردیدا ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغداد ، ١٩٧٨ ، ل ٨٤ .**

(٥) **سەرچاوەی سێیەم ، ل ١٠٧ .**

(٦) **سەرچاوەی دووەم ، ل ١٧٥ .**

(٧) **هەمان سەرچاوەی دووەم ، هەمان لاپەڕە .**

(٨) **هەمان سەرچاوەی دووەم ، هەمان لاپەڕە .**

شیعرەکان

شەڕی سورداش [١]

دڵ لە بـــەنـــدی سینەدا دووبـــارە واوەیـــلا ئـــەکا
(نوربەخشی)[٢] ناسرەویٚ مەیلی شەڕو غەوغا ئەکا
ئینتیقـامی قـــەومی لیٚقەومـــاو بە حەق داوا ئەکا
ڕۆژو شـــەو فیکرم لە دنیـــادا عیلم بەرپـــــا ئەکا
تیغی شیرم ئارەزووی ســـەیدی شکـــاری شا ئەکا
سەیری دوژمن کەن بە فیکری خامەوە بۆتە تەرەف
بۆ شکـــاری شیٚری شـــەرزە پیرە ڕیٚوی هاتە سەف
نیشتمـانی پـــاکی بیٚکەس دیوە بۆیە کـەوتە گەف
وام لە مەیدانی شەجـــاعەتدا موباریز کوا ئەسەف
ســـەفدەری ڕۆژی وەغـــای (تـــابین) ە داوا ئەکا [٣]
دەست بە دەست یەکتر بدەن ئەی لاوەکانی مەردو قۆز
تاکو کەی دوژمن لە نـاومـــانا ئەبیٚتە گورگی هۆز
بیٚن ببینـــە پشتیـوانـــی یەکـتر و بیکـەیـــنـــە تۆز
دەست بە داویٚنی خوداوە بگرین و بگرین بە سۆز
تـاکـــو دوژمنمان لە جـــەناتولئیرەم بـــەرپائەکا [٤]
نامەویٚ ژینی ئەسارەت بەسمە عومری گـومڕەهی
نایکەمە سەرخۆم بە دەستی موددەعی تاجی شەهی
قـــەد بە ئەمری دوژمنانم نـامەویٚ فـــەرمانڕەهی
نامەویٚ تەختی کەی[٥] و بەختی جەم[٦] و شاهەنشەهی
تیشنەی خـــویٚنی عـەدوم و بۆ حـوقووقی وا ئەکا

تا بە ئـــازادی ئەگەم کوێری ئەکەم چاوی رەقیب
شاسواری قەومی مادم [7] میللەتێکی زۆر نـەجیب
(أطلب النجـــاح و التوفيق من رب مجيب)
ئـایەتـی (نصر من الله) یە ... تا(فتح قريب) [8]
دەنگـــی تـەکبیری سبەینـانم بــە ئیلەڵلاّ ئـەکا

پەراوێزەکان :

(١) ئـــەم شـــیعرە ســـاڵی ١٩١٩ وتـــراوە و دەگەڕێتـــەوە بـــۆ پـــێش شـــەڕی دەربەنـــدی بازیـــان و بەشـــەڕی (ســـورداش) ناســـراوە . (ســـورداش) یـــش نـــاوی ئـــاوایی و ناوچـــەیەکی فراوانـــی ســـەر بـــە پارێزگـــای ســـلێمانییە و مەرکـــەزی ناوچـــەکەیە و دەکەوێتـــە ســـەر ڕێگـــەی ســـلێمانی و دوکـــان ، حەمـــدی – ئەحمـــەد بـــەگی ســـاحێبقران – لـــە شـــیعرە بـــە ناویانگەکەیـــدا ســـەبارەت بـــە شەڕی (ئاوباریك) ناوی ئەم شەڕە دەبات و دەڵێ :

بۆچی باسی حەربی سورداش و کەناروت بۆ بکەم
بەم قسانە بۆت تەواوکەم قافیەی نەظم و غەزەل

دیـــوانی حەمـــدی ، چـــاپخانەی ئەســـعەد ، بەغـــداد ، ١٩٥٧ ، ل ١٠٢

هـــەروەها خوالێخۆشـــبوو (شـــێخ محێـــدینی خـــەتیب) ی مزگـــەوتی گـــەورەی ســـلێمانی باســـی ئـــەم شـــەڕەی کـــردووە و دەڵێ :

گەر سکەندەر حەربی ئاوباریك و سورداشی ئەدی
خۆی و ئۆردووی وا لە ترسا یەك کەرەت ئەتوانەوە
شێخ مەحمود لە شیعری کوردیدا ، لەتیف بەرزنجی ، ١٩٩٠ ، ل ٥٣

(٢) نوربەخششی نازناوی شیعری شێخی نەمرە و ئەم ناوەیش دەگەڕێتەوە بۆ شێخ محەمەدی نوربەخششی بەرزنجە ، باباعەلی هەمەدانی سێ کوڕی هەبووە ، شێخ عیسا و شێخ مووسا و شێخ محەمەدی نوربەخشی .

(٣) وەغا : شەڕ

تابین : شوێنێکە لەسەر ڕێگای سلێمانی و دوکان ، سەر بە ناوچەی سورداشە .

(٤) جەناتولئیرەم : بەهەشت یان باخی شەداد ، لە ئەفسانەی سامییەکاندا هاتووە گوایە – شەدادی کوڕی عاد – باخێکی ڕازاوەی لە عەدەن دروستکردووە لە هاوشێوەی بەهەشت ، ئەو باخە پانی و درێژییەکەی دوازدە فرسەخ بووە ، بەلاّم لە بەدبەختی شەداد پێش ئەوەی پێ بنێتە ناوییەوە گیانی سپاردووە ، نالی لە شیعرێکیدا وتویەتی :

لە بوستانی ئیرەم دا قەت نییە وەك شەمامەی وەك شەمامەی وەك شەمامەی .

(٥) تەختی کەی : مانای تەختی دەسەلأتی گەورەترین پادشا و دامەزرێنەری بنەماڵەی کەیانی – کەیقوباد – ە و کە لە مێژووی ئەفسانەی ئێراندا ناوی هاتووە ، (کەی) لە بنەڕەتدا بە زمانی پەهلەوی مانای ئازیزو خۆشەویست دەگەیەنێ ، بۆیە هەندێ جار وشەی (کەی) دەبێتە پێشگری ناوی چەندین پادشاو کەسایەتییە ناودارەکانی ئێران وەك (کەیخوسرەو ، کەیکاوس) .

(٦) بەختی جەم : جەم یەکێکە لە مەزنترین پادشاکانی پێشدادی کە لە داستانە میللییە کۆنەکانی ئێراندا ناو دەبرێت ، بە داهێنەری ئامرازو ئامێرەکانی جەنگ و دروستکەری شاری (ئەستەخر) و دانەری جەژنی نەورۆز دادەنرێت ، دەوترێت کە شەراب بۆ یەکەمجار لە دەورانی ئەودا دروستکراوە ، بە پێی هەندێ ئەفسانە ماوەی ٦٥٠ ساڵ حوکمی کردووە وگوایە لە ٣٠٠ ساڵی حوکمیدا نەخۆشی نەبووە ، دواتر لە خۆی گۆڕاوە و دەستی داوەتە ستەم و زۆرداری و خەڵکی بەرابەری زوحاك لێی ڕاپەڕیون و لە ئێرانیان وەدەرناوە ، بەپێی ئەفسانەکان کاتێك ئەم پادشایە بە جیهاندا گەڕاوە ، چووەتە ناوچەی ئازەربایجان و لەوێ بەشەو تەختێکی بە مرواری و زێڕو زیو بۆ دروستکراوە و

کاتی خۆرکەوتنی بەیانی تیشکی هەتاو لەو تەختەی داوەو درەوشانەوەیەکی گەورەی لێپەیدا بووە ، لێرەشەوە ناوی جەم بووە بە جەمشید واتا پادشای درەوشاوە ، چونکە بە زمانی پەهلەوی (جەم) واتا پادشاو (شید) یش واتا درەوشاوە ، بەمجۆرە بەختی جەم ئەو تەختی جەمشیدەیە .

(٧) ماد قەومێکی ئاریایی نەژادن و دانیشتوی سەر زەمینێکی فراوان بوون لە باکوورو باکووری ڕۆژئاوای ئێرانی ئێستا ، ئەوان لە ٧٠٠ ی پ . ز دا دەوڵەتی خۆیان دامەزراندو پاشتر هەر لە سەردەمی ئەماندا ئیمپراتۆرییەتی ئاشووری ڕووخا ، بەوەیش دەوڵەتی ماد بووە ئیمپراتۆرییەتێکی مەزن کە سەنتەرەکەی چیاکانی زاگرۆس و کوردستانی کۆن بوو ، هەر لە شامەوە تا هەمەدانی لە خۆ گرتبوو . ئاریایی بە مانای نەجیبزادە دێت ، مادەکانیش دەرکەوتوترینی ئەو ڕەگەزە بوون ، ئەوانە کۆمەڵێکی سپی پێست ، موو پڕ ، بالاّ ڕێك ، چاو تیژ و سینە پان و ناو قەد باریك بوون ، جەنگاوەرەکانیان لە شەڕدا ئازاو بوێرو سەر سەخت و لێهاتوو بوون و دوژمنانیان بە دڵ لێیان

دەترسـان ، دەوڵـەتی مـاد لـە سـاڵی ٥٥٣ ی پ . ز دا کۆتایی هات .

(٨) ئایـەتی (وأخـرى تحبونهـا نـصر مـن الله وفـتح قريـب و بـشر المـؤمنين) لە سوورەتی (الـصف) دا یـەو ژمـارەی ئایەتەکـەیش (١٣) یـە ، لـەم ئایەتـەدا یـەزدانی مـەزن ڕووی دەمـی لـە بڕوادارانـەو پێیـان ڕادەگەیـەنێ کـە هـەر نیعمـەتێك داوای بکـەن خـودا بـە زیـادەوە پێیـان دەبەخـشێ ، واتـا یارمەتیدانێکـە لـە لایەن خوداوە و سەرکەوتنیش نزیکە .

مودەتێ

مودەتێ عومرم بە تالآن چوو لە سووچ و قوژبنا
پێمەلەم زۆر کرد لەبەر ئیمان لە بەحری بێ بنا
شاهبازێ بووم لە مەیدانی شکـــــــاری دوژمنا
جەهلی میللەت بوو بە زیللەت هات بە سەرشانی منا
سەیری جێگە زەخمی پەنجەم کەن بە دایم شاهیدە
دوو دڵی لێم بۆتە زنجیر حــــەوسەڵەی داوم نییە
بۆ نەمـــانی ئەجنەبی ژینم لەبەر چـــــاوم نییە
بۆیە ئیتر ئـــارەزووی دیداری قـــــــالاوم نییە
گورگی پیر کەڵبە شکاوم تـــــــــاقەتی ڕاوم نییە
دڵ بەم ئەحواڵەش لە ڕێگەی میللەتمدا قـاسیدە
ئێوە ناودارانی کوردن حەیفــە دواکەوتن لە گــەل
دەست بە دەست یەکتر بدەن بۆ گرتنی لوتکەی ئەمەل
عەزم و وریایی و سەباتە بۆ بە دەستهێنـانی هەل
دوژمن و بێگانە حەققی میللەتی پێ نــابێ حەل
خوێنی ئەوتانە لە لای خوا عەینی زوهدی زاهیدە

شکار

کــاتی شکـاره دڵ بە موحیبەت کە برسییە
من بـــــازم و شکـاری وەتەن بێ ریبا ئەکەم
پارێز ئەکەم بە هیمەتی حەیدەر حقوقی کورد
یا ڕۆحی خۆم و ئـــــالی پەیەمبەر فیدا ئەکەم
گەر مانیعی حەققی میللەتی کورد بین عەرەب
بێشك نوێژەکانم بە کـــــوردی قــەزا ئەکــەم
حاجی تەواف ئەکەم گــەر تالعیش مەدەد بدا
ئەم قەلبی قەلبمە بە صەفاو مەروا ساف ئەکەم
نەقشی [(١)] و سوورەوەردی [(٢)] و چەشتی [(٣)] و قادری [(٤)]
ئەمریان بە (فەرزی عەین) [(٥)] ئەزانم وەك یەك ئەدا ئەکەم [(٦)]
مەلا عەزیزی موفتی [(٧)] و باباعەلی [(٨)] بم لەوەرعدا
بۆ ئەو غـــەزالە دڵفرێنە لەسەر سەر هەرا ئەکەم
فــەرقــی بەینی قـــــادری‌و نــەقشی هێندەیە
سۆفی لە ورگی ئەدا منیش زەرگی پیـــا ئەکەم [(٩)]

١٩١٩

(١) نەقشی : تەریقەتی نەقشبەندی یەکێکە لە ڕێبازە ناسراوەکانی جیهانی ئیسلامی ، لەلایەن شێخ محەمەدی شاهی نەقشبەندییەوە دامەزراوە ، ئەم زاتە لە ساڵی ٧١٧ ی کۆچی لە دایکبووە ، بەر لەمیش (عەبدولخالیقی غەجدەوانی) گەڵێ ڕێوشوێنی داناوە ، بەڵاّم شاهی نەقشبەندی کاری لە ڕێبازەکەدا کردووە و پەرەی پێداوە و بووە بە تەریقەتێکی خاوەن ڕەنگ و سیمای تایبەتی ، شاهی نەقشبەندی لە ساڵی ٨٦٥ ی کۆچی ماڵئاوایی لە ژیان کردووە .

(٢) سوورەوەردی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە ، لەلایەن شێخ عومەری برازای شێخ عەبدولقەهاری سوورەوەردییەوە دامەزراوە کە خەڵکی گوندی (سوهرەوەرد) ە لە ڕۆژهەڵاّتی کوردستان و نزیك شاری – زنجان – ە ، لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە و مەزارەکەی لەو شارەدا ناسراوە ، لە کتێبەکانی (عوارف المعارف) و (رشق الفصائح) ە ، لەسەر دەستی عەلی یەحیای کوڕی حەبەشێ کە ناسراوە بە شێخ شەهابەددینی سوهرەوەردی خوێندویەتی ، چەند ساڵێك موریدی شێخ مەمشادی دینەوەری و شێخ ئەحمەدی کوڕی ئەسوەدی دینەوەری بووە کە کورد بوون .

(٣) چەشتی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە لەلایەن (خواجە ئەبو ئەحمەد ئەبدال) ە وە دامەزراوە ، لەسەر دەستی هەردوو خەلیفەکەی (خواجە موعین ئەلدین) و (خواجە نەجیب ئەلدین) ە

وه پەرەی پێدراوه کە خەڵکی گوندی (چەشتی) بوون لە نزیك شاری (هەرات) ی ئەفغانستان .

(٤) قادری : دامەزرێنەری ئەم تەریقەتە (شێخ عەبدولقادری کوڕی موسای گەیلانییە) کە لە ساڵی ٤٧٠ ی ك – ١١٦٥ ی زایینی لە بەغدا کۆچی دوایی کردووه و هەر لەوێ نێژراوه . لە سەردەمی شێخی گەیلانیدا بە هەزاران موسوڵمان لەسەر دەستی ئەودا تۆبەیان کردووه ، دوای خۆی گەلێ موریدو خەلیفەی جێهێشتووه و کوڕەکانیشی ڕۆڵی گەورەیان هەبووه لە بڵاوکردنەوەی ئەم تەریقەتەدا .

(٥) فەرزی عەین : لە زانستی فیقهی ئیسلامی و ئوسوڵی فیقهدا دوو جۆر زاراوه بەکاردێن کە بریتین لە (فرض العين – فرض الكفاية) فەرزی عەین ئەو کارەیە کە پەروەردگار لەسەر ئەو کەسانەی فەرز کردووه کە ژیرو پێگەیشتوون و نابێ کەسێکی تر بۆیان ئەنجام بدا وەك (نوێژ و زەکات) . بەڵام فەرزی کیفایە بریتییە لەو کارەی کە پەروەردگار فەرزی کردووه لەسەر کۆی ژیرو پێگەیشتووەکان ، کە ئەگەر کۆمەڵێك بەو کارە هەستن لە کۆڵ ئەوانی تر دەکەوێت وەك (نوێژی مردوو ، وەڵام دانەوەی سەلام) بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە : عبدالوهاب خلاف ، علم أصول الفقه ، الطبعة الثالثة ، القاهرة ، ١٩٤٧ ، ص ١١٧ .

(١) نەقشی : تەریقەتی نەقشبەندی یەکێکە لە ڕێبازە ناسراوەکانی جیهانی ئیسلامی ، لەلایەن شێخ محەمەدی شاهی نەقشبەندییەوە دامەزراوە ، ئەم زاتە لە ساڵی ٧١٧ ی کۆچی لە دایکبووە ، بەر لەمیش (عەبدولخالیقی غەجدەوانی) گەلێ ڕێوشوێنی داناوە ، بەڵام شاهی نەقشبەندی کاری لە ڕێبازەکەدا کردووە و پەرەی پێداوە و بووە بە تەریقەتێکی خاوەن ڕەنگ و سیمای تایبەتی ، شاهی نەقشبەندی لە ساڵی ٨٦٥ ی کۆچی ماڵئاوایی لە ژیان کردووە .

(٢) سوورەوەردی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە ، لەلایەن شێخ عومەری برازای شێخ عەبدولقەهاری سوورەوەردییەوە دامەزراوە کە خەڵکی گوندی (سوهرەوەرد) ە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و نزیك شاری – زنجان – ە ، لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە و مەزارەکەی لەو شارەدا ناسراوە ، لە کتێبەکانی (عوارف المعارف) و (رشق الفصائح) ە ، لەسەر دەستی عەلی یەحیای کوڕی حەبەشَ کە ناسراوە بە شێخ شەهابەددینی سوهرەوەردی خوێندویەتی ، چەند ساڵێك موریدی شێخ مەمشادی دینەوەری و شێخ ئەحمەدی کوڕی ئەسوەدی دینەوەری بووە کە کورد بوون .

(٣) چەشتی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە لەلایەن (خواجە ئەبو ئەحمەد ئەبدال) ە وە دامەزراوە ، لەسەر دەستی هەردوو خەلیفەکەی (خواجە موعین ئەلدین) و (خواجە نەجیب ئەلدین) ە

وه پەرەی پێدراوه که خەڵکی گوندی (چەشتی) بوون له نزیك شاری (هەرات) ی ئەفغانستان .

(٤) قادری : دامەزرێنەری ئەم تەریقەته (شێخ عەبدولقادری کوڕی موسای گەیلانییه) که له ساڵی ٤٧٠ ی ك – ١١٦٥ ی زایینی له بەغدا کۆچی دوایی کردووه و هەر لەوێ نێژراوه . له سەردەمی شێخی گەیلانیدا به هەزاران موسوڵمان لەسەر دەستی ئەودا تۆبەیان کردووه ، دوای خۆی گەلێ موریدو خەلیفەی جێهێشتووه و کوڕەکانیشی ڕۆڵی گەورەیان هەبووه له بڵاوکردنەوەی ئەم تەریقەتەدا .

(٥) فەرزی عەین : له زانستی فیقهی ئیسلامی و ئوسوڵی فیقهدا دوو جۆر زاراوه بەکاردێن که بریتین له (فرض العين – فرض الكفاية) فەرزی عەین ئەو کارەیه که پەروەردگار لەسەر ئەو کەسانەی فەرز کردووه که ژیرو پێگەیشتوون و نابێ کەسێکی تر بۆیان ئەنجام بدا وەك (نوێژ و زەکات) . بەڵام فەرزی کیفایه بریتییه لەو کارەی که پەروەردگار فەرزی کردووه لەسەر کۆی ژیرو پێگەیشتووەکان ، که ئەگەر کۆمەڵێك بەو کاره هەستن له کۆڵ ئەوانی تر دەکەوێت وەك (نوێژی مردوو ، وەڵام دانەوەی سەلام) بۆ ئەم مەبەسته بڕوانه : عبدالوهاب خلاف ، علم أصول الفقه ، الطبعة الثالثة ، القاهرة ، ١٩٤٧ ، ص ١١٧ .

(٦) بۆ هەمان مەبەست خوالێخۆشبوو (شێخ بابە ڕەسوڵی کوڕی شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدولسەمەدی بێدەنی ، ١٣٠٣ – ١٣٦٣) کە لە سەیدەکانی بەرزنجەیە لە شیعرێکدا وتویەتی :

سیلسیلەی کاکۆڵی ئاڵۆزاوی مەحبووبەی وەتەن

وا بزانە زوو بە زوو وا عاشقیٚ زنجیر ئەکا

خزمەتی خاکی وەتەن فەرزێکی عەینە بۆ هەموو

داخڵی ئەم حوکمەیە کیٚ فەرقی جوان و پیر ئەکا

بڕوانە : مەلا عەبدولکەریمی مودەریس ، بادی مەردان ، بەرگی دووەم ، ١٩٨٤ ، ل ٥٩٤

(٧) مەلا عەزیزی موفتی کوڕی حاجی مەلا محەمەد ئەمین ی کوڕی حاجی مەلا ئەحمەدی موفتییە و ناسراوە بە (چاومار) ، ساڵی ١٢٨٨ ی کۆچی لە شاری سلێمانی لە دایکبووە ، بڕوانامەی زانستی لە (عەبدولقادری مودەریس) وەرگرتووە ، لە ڕۆژی٣ ی مانگی (شەوال) ی ساڵی ١٣٦٦ ماڵئاوایی کردووە و لە گردی سەیوان بە خاك سپێردراوە ، خوالێخۆشبوو خوێندەوارێکی بە دیمەن و زانایەکی ناسراوی ڕۆژگاری خۆی بوو .

(٨) شێخ بابا عەلی کوڕی شێخ عەبدوڵلای کوڕی شێخ عەلی مەلایە ، ساڵی ١٢٧٥ ی کۆچی لە ئاوایی تەکیە لە دایکبووە ، ساڵی ١٣٥٩ ی کۆچی ماڵئاوایی کردووە و لە گردی سەیوان و نزیك ئارامگای شێخ مەعروفی نۆدیٚ بە خاك سپێردراوە .

(٩) ئەم شیعرە بۆ مستەفا پاشای یامولکی نوسراوە.

تاقی کیسرا

چی بەسەر هات تاقی کیسرا [١] هەیبەتی سوڵتان ڕەشاد [٢]
حوکمی هارونە ڕەشید [٣] و تەخت و بەختی کـــەیقوباد [٤]
چەند هەزار ئینسانی ناسك جوملە بوونە خـاك و خۆڵ
کـــورەیی ئەرزە ســـەراسەر پڕ لـــە ئێسقـانی عیبـاد
نەسرەت و مـــالی جیهانیش بێ بەقـــایە ئـەی ڕەفیـق
عاقیبەت دنیا نەمـــانە قەد نەکـــەی فیتنەو فەســاد
فرسەتــە عومــری عـــەزیزت بێ ســـەعی زایع مـەکـە
تەرکی ئەربـــابی سەفاکــەو ڕێی فەلاکـەت مەگرە یاد [٥]

پەراوێزەکان :

(١) کیسرا یا خەسرەو ئەنەوشیروان : یەکێك بوو لە ناودارترین پادشاکانی بنەماڵەی ساسانی کە لە نێوان ساڵانی ٥٣١- ٥٧٩ حوکمی ئێرانی کردووە ، ئەم پاشایە لەسەرچاوە عەرەبییەکاندا بە نەوشیروانی دادپەروەر دەناسرێت و ئەو قۆناغەی فەرمانڕەوایی کردووە بە قۆناغێکی گرنگ و پڕ بایەخ لە ئێراندا دادەنرێت ، نەوشیروان جگە لەوەی کە لە سەرەتای هاتنە سەر کارییەوە مەزدەك و لایەنگرانی تەفروتونا کرد ، برەوی بە ئایینی زەردەشتی دایەوە ، چەندین کاری گرنگی چاکسازی لە بواری ئابووری و سەربازی و بەڕێوەبەرایەتی ئەنجام دا و دەوڵەتی گەیاندە ئاستێکی بەهێز ، لەگەڵ بێزەنتییەکانیشدا چووە شەڕەوە و ناوچەی ئەنتاکیاو لاذقییە ی لێسەندن و ساڵی ٥٥٥ پەیمانێکی ئاشتی لەگەڵیاندا بەست ، لەساڵی ٥٧٠ دا یەمەنی داگیر کرد (واتا ئەو ساڵەی کە پەیامبەری ئایینی پیرۆزی ئیسلامی محەمەد د .خ تێیدا لە دایکبووە) .

(٢) سوڵتان ڕەشاد : مەبەست لە محەمەدی پێنجەمەو یەکێك بووە لە سوڵتانەکانی دوا ڕۆژی حوکمی عوسمانی و لە ماوەی ساڵانی ١٩٠٩ تا ١٩١٨ حوکمی کردووە .

(٣) هارون ئەلڕەشید : ١٧٠ – ١٩٣ کۆچی (٧٨٦- ٨٠٨ ز) .

پێنجەمین خەلیفەی دەوڵەتی عەباسییە و ماوەی حوکمکردنی بە قۆناغێکی گرنگی مێژووی دەوڵەتی خەلافەت دەژمێررێت ، بایەخێکی زۆری بە ڕێکخستنی دەوڵەت و قایمکردنی سنوورەکان داوە ، هەوڵیداوە کاروباری خەڵکی ڕێکبخات و دەسەلاّتی دەوڵەت بەسەر هەرێمەکاندا توندو تۆڵ بکات . قۆناغی حوکمی هارون ئەلڕەشید لە ڕووی

خۆشگوزەرانی و برەو پێدانی ئەدەب و مۆسیقا و گۆرانی بە قۆناغی زێڕینی دەوڵەتی خەلافەت دەژمێررێت .

(٤) قوباد : عەرەبی کراوی (کوباد) ە کە دامەزرێنەری بنەماڵەی کەیانییە لە ئێراندا . هەروەها دوو پادشای بنەماڵەی ساسانییەکان ئەم ناوەیان هەڵگرتووە ، کە یەکەمیان باوکی (کیسری ئەنەوشیروان) ە و لەسەردەمی ئەودا ئایینی (مەزدەکی) لە ئێراندا بڵاوبووەوە .

(٥) ئەم شیعرە بە هەڵە لە چاپی دووەم و سێیەمی دیوانی (بێکەس) دا بڵاوکراوەتەوە و بەبێ ورد بوونەوە بە بەرهەمی ناوبراو دانراوە ، جگە لەمەیش بە دروستی بڵاونەکراوەتەوە و ڕستێك هەڵەی زەقی تێکەوتووە .

گریان و خۆشی

زەمزەمەیە گـریانە لە نێو مەجلیسی عەشقا
ســـاقی خەبەری داوە کە یار نـــایەتە یاری
قەد نایە ئەو دولبەرە بە فەریـــادی من و تۆ
سەد بارە کەبابی دڵـەکەم بیکـــەمە دیـــاری
دوو جێگەیی خوێنینە بەسەر سەفحەیی ڕووما
گوڵ گوڵ بووە دامێن و کەنارم وەرە دیـــاری
ئەو خـــاڵە زوخاڵێکە لـــە نێو بۆتـــەیی دڵما
ڕۆحم ئەکوڵێنێ بە نەفەس کوورەیی نــــاری
ئەی مورغی ستەمدیدە ئەسیری لە قـــەفەسدا
بۆ خۆت و وەتەن بگری کە سەمخوردەیی ماری
دەست ناکەوێ تریـــاکی من و تۆ لـــە عیراقا
باشە کوە بەرین بە لیقـــای حـــەزرەتی بـــاری
قوڕ بپێوە دادڕە یەخەت بۆ خۆت بە کەساسی
ئەی کوردی هەژار ئێستەکە بێ یارو دیـــاری

١٩٣٠

فەرهادی کورد

فەرهادی قەومی کوردم و فـەریادی کورد ئەکـــەم
دوژمن بە کوتەکی کاوە وەکوو شووشە ورد ئەکەم
بۆ بێستـوونی مـانیعی ئـامـالـی کـوردەکـان
وەك کۆهکـەن بەعەزمی مـــەتین دەستوبرد ئەکەم [1]
یا کـــەشتی کـورد ئەبەمە سـاحیلی نـەجـات
یـا ڕۆحی خۆم و ئـــالی پەیەمبــەر بە پرد ئەکەم
مەحموودی فیکرەتم ئەخەمە دووی ئــەیازی کورد
یا کەسبی وەسڵی میللییەت و نەیلی کورد ئەکەم
من کـــوردم و بەکـــوردی ئـــەڵێـم و بـرایەوە
زیللەت نەمـا ســەعادەتی کـوردان گـــەڕایەوە

(١) کۆهکەن : شاخ هەڵکەن ، کە ئەمە لەقەبی فەرهادی عاشقی شیرینە .

پێنج خشتەکی شێخ سەلام [1]
لەسەر شیعرێکی شێخ مەحموود

شێت نەبووم بۆچ ئارەزووی سەیری جەبەل لوبنان ئەکەم
دایما ســـــەیرو سەفای باخـــاتی هـــــەورامان ئەکەم
کوردم و هــەر حـەز بە ئیستیقــلالی کـــوردستان ئەکەم
وەحشـــــەت و نەفرەت لە چارەی عـــارەبی پێپان ئەکەم
من تەمەننـــــــــای سەربەخۆیی میللەتی خۆمان ئەکەم

قـــەت بە ویسکی و بیرەیی ناگـــۆڕمەوانـــیْ شیر و دۆ
بەرخ و کارژۆڵـــەم هەیە ، چیمە لە توولە و کـــەلبی تۆ
زەحمەتـــە یەك نــاکـــەوین واز بێنە لێــم توخوا بڕۆ
تۆ بـــە بیْ دەرپـــیْ ئەژیــت و فیتە فیتی قنگتـــە تۆ
من لەسەر دەرپێشەوە یـــا بەدەمەو قۆپـــان ئەکەم

نامەویْ داری موغەیلان ، پڕ لە چقلْ و دڕك و خـــار
چەشنی تووبای جەننەتە ، سەروچنـــاری کـــۆهسار
لۆرك و مـــاســـت و فرۆ و ڕۆن و پـــەنیرم بیْ ژمـــار
شیری وشتر بۆ ئەخۆم ، چیمە لە گۆشتی سووسەمار
شیری مەڕ بیْ خـــواردنم ، دابەستە بۆ زستان ئەکەم

وا مەزانـــە عــاجزم ، عەزمێکی مــەردانـــەم هەیە
من ڕەوشــتی بــاش و کردارێکی پیـــاوانەم هەیە
موستەریحم ، خــاترێکی شۆخ و شـــاهانەم هەیە
ڕانکوچۆغــەی لای ڕەواندوز پەستــەکی بانەم هەیە
بۆ کلاشی تیرە قـــایم ڕوو لە هـــەورامان ئەکــەم

ڕوپیە و پـــارەی جیهان بۆ تۆ بێ سەرجەم نامەوێ
خێری دنیام پێ بدەی ، تۆ ببیە حاتەم نـــامـــەوێ
نوقڵ و ڕاحەت ، بستە ناخۆم ، زۆرە یا کەم نامەوێ
من ڕوتابم بۆ چییە ، خـورما جەهەننەم نـــامەوێ
مێوژە خۆڵاوو گـەزۆو باسوق لەبـــەر میوان ئەکەم

هەروەکوو مەنصور ئەگەر حاکم بدا ئەستۆم لە دار
چۆن لە حەق من واز ئەهێنم ، یا ئەکەم تەرکی دیار
یابە وا چـاکـە لە داخـانـا بکـەی تۆ ئینتیـحار
من لە جێی عاگاڵی ئەسڵت ، یا سدارەی موستەعار
تەبلەیی کورکی لەطیفی کـەڵهوڕ و ئـــەیوان ئەکەم

من بەدڵ نەفرەت لە ئیشی پووچ و بێ مەعنــا ئەکەم
شێت نەبووم خۆم بۆ دوچاری شیدەتی گەرما ئەکەم
بەفری کوێستانم هەیە ، بۆیە لە تۆ حاشـــــا ئەکەم
تف لە چۆڵ و بادییە و دەشت و لم و سەحرا ئەکەم
ئارەزوی شاخ و چیـــا و هەردەیی بــەرزان ئەکەم

وەختی ئێمەیش دێ ، ئەم دنیایـــە ئیشی دەورەیە
چەشنی ئێوە ئیحتیاجمان نەك بە حەرب و سەورەیە
تۆ لە کوردستان ئەگەر حاڵی نەبووی بەم تـــەورەیە
ئەم کـــەژو کێو و چیایە شیرکـــەتێکی گـــەورەیە
سەعلەب و مازوو کەتیرە ، سیچکە وو قەزوان ئەکەم

شاخ و داخــی ئێمە گشـــتی بەرزە ، بەردەزەردەیە
نەك وەکوو سەحرای عەرەب ئاچوغ و وابێ پەردەیە
میللەتیشمـــان جــەنگی و شەڕار و حەربی کردەیە
نیشتمانی کوردەواری شـــاخ و داخ و هــــەردەیە
پێپەتی کەر بوی ئەڵێی تەسخیری کوردستان ئەکەم (٢)

پەراوێزەکان :

(١) شێخ سەلام کوڕی شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدولکەریمی کوڕی شێخ محەمەدە ، لە ساڵی ١٨٩٢ ی زایینی لە ئاوایی (عازەبان) ی سەر بە ناوچەی (وارماوا) لە دایکبووە ، شاعیرێکی دیارو نیشتمانپەروەرێکی سەنگین بووە ، مێژووی ژیانی بریتی بووە لە زنجیرەیەك ڕاونان و ئاوارەیی و کوێرەوەری ، لە شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی بەرزنجیدا بەشدارییەکی کارای هەبووە ، بەشێك لە شیعرەکانی لە ساڵی ١٩٥٨ دا و لەسەر ئەرکی خوالێخۆشبوو (ڕەوف مەعروف) ی خاوەن کتێبخانەی گەلاوێژ ی سلیمانییەوە چاپکراوەو (مارف خەزنەدار) پێشەکییەکی بە نرخی بۆ نووسیوە ، شێخ سەلام لەم دیوانەیدا بە درێژی مێژووی ژیانی خۆی نووسیوەتەوە ، چوارینەکانی (خەیام) و (حسێن قودسی نەخەعی) لە فارسییەوە کردووە بە کوردی و چاپکراون ، لە ڕۆژی ١٩٥٩/٣/٣ دا لە ئاوایی (دوڵان) ی کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) ئەم شیعرە تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە ، دەقی تەواوی لە کەشکۆڵێکی کاك نەوشیروان مستەفا دا بڵاوکراوەتەوە کە لە کۆتایی ساڵی ١٩٦٠ دا تەواوی کردووە ، بڕوانە : ل ٧٥ ٧٨ ، لە لایەکی ترەوە لە کاتێکدا کە ساڵی ١٩٨٥ بەشی یەکەمی (کەشکۆڵی گیو) بڵاوکرایەوە ، لە لاپەڕەکانی (٤٩ – ٥٠)دا شێخ مەحموود وەك شاعیرێك نیشان دراوەو چەند دێڕێك لە شیعرەکانی خراونەتە بەرچاو هەر لەو لاپەڕانەدا وتراوە کە (پارچە شیعرێکی شێخ مەحموود شێخ سەلام

کردوویەتی بە پێنج خشتەکی و لەگەڵ بەرهەمی ئەودا بڵاوی دەکەمەوە ، هەروەها صدقی کاکە حەمەی قازی بۆکانی پارچە شیعرێکی نێوبراوی کردووەتە پێنج خشتەکی و لەگەڵ شیعرەکانی صدقی دا دەبێت) . هەر لەو ساڵەدا بۆ ئەم مەبەستە (مامۆستا حەسەن جاف) م ڕاسپارد کە لە لای دکتۆر کوردستان موکریانی هەوڵ بدات تا ئەو دوو شیعرەم دەست بکەوێت پاش ماوەیەکی زۆر مامۆستا حەسەن جاف پێنج خشتەکییەکەی شێخ سەلامی بۆ هێنام و وتی کە دکتۆر کوردستان موکریانی دەڵێ شیعرەکەی ترم بۆ نادۆزرێتەوە دواتر هەردوو دەقەکەم بەراورد کرد و جیاوازییەکی ئەوتۆیان نەبوو ، بۆیە ئەم دەقەی لێرەدا بڵاو دەکرێتەوە لە هەردوو دەقەکەی نەوشیروان مستەفاو نوسخەکەی کوردستان موکریانییەوە ئامادە کراوە .

(چواین) یٚکی شیٚخی نەمرو

پیٚنج خشتەکییەکی مەلا ئەسعەدی مەحوی [1]

لوتف و کەرەم و قەهری دەم و دەس نەفەسیٚکە
هەر ساتە بە ڕەنگیٚك و لەسەر تەبعی کـەسیٚکە
تەخریبی گوڵی یاســـەمەن و باغی مەحەببەت
کــرداری لەسەر کـــەیف و هەوایی تەرەسیٚکە

" پیٚنج خشتەکییەکە "[2]

دنیا بە مەسەل فاحیشە وو خـــەرمە گەسیٚکە
بیٚ عەهدو وەفا ، دون ودەنی ، وەك جەرەسیٚکە
گەه یاری کەرو گـــەه لەملی ئەبلـــە رەسیٚکە
لوتف و کـەرەم و قەهری دەم و دەس نەفەسیٚکە
هەر ســاتە بە رەنگیٚك و لەسەر تەبعی کەسیٚکە

بـــاوەڕ مەکــە کە ببیٚ ســـاغی مەحەببەت
هەروا بە درۆ ئەیخەنە دەرها داخـی مەحەببەت
پیشەی حەسەنە زاڵمەکـــەی زاغی مەحەببەت
تەخریبی گـــوڵی یاسەمەن و باغی مەحەببەت
کـرداری لەســـەر کـــەیف و هەوایی تەرەسیٚکە

پەراوێزەکان :

(١) مەلا ئەسعەد کوڕی مەلا خالیدی کوڕی مەلا محەمەدی مەحوی شاعیرە ،ساڵی ١٨٩٨ لە سلێمانی لە دایکبووە ، ڕۆژی ٢٥ ی نیسانی ١٩٧٦ کۆچی دوایی کردووە و لە گۆڕستانی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) بەشێك لە دیوانی مەلا ئەسعەدی مەحوی ، بەشی یەکەم ، چاپی ١٩٧٠ ، ل ٩٨ .

بۆ حوزنی (١)

کەیلی غەمە دایم دڵەکەم حوزنی درۆیە
زوو دەرپەڕە ئەو داوە لەبەر خاتری تۆیە
دارو دەوەن و پووشی ڕەواندز بە قەڵەم کەی
خاکی وەتەنم شاهیدە ئیخلاسی درۆیە
ئەم نامەیی دڵشادە لەسەر دیدە بە برژانگ
نووسینی بە شارەت بێ، سبەینێی من و تۆیە
با قوڕ بەسەراکات و ڕەقیب داکی هەمیشە
بەر بێتە بەری پیسی نەجیسی بە چەقۆیە
(٢) ....
خاکت بەسەر ئەو هێرشە بۆ سەر کنی تۆیە
تەك مەگرە بە پەروازی، بە جووتی وەرە لای من
هەر ئانێکی کەڵ و چاوەنواری کەل و کۆیە(٣)

پەراوێزەکان :

(١) حوزنی ناوی حسێن کوڕی سەید عەبدولەتیفی کوڕی شێخ ئیسماعیلی شێخ لەتیفی خەزاییە ، ساڵی ١٨٩٠ لە شاری مەهاباد لە دایکبووە ، ڕۆژی ١٩٤٧/٩/٢٠ لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە حوزنی نووسەرو مێژوونووسێکی دیاری کوردە ، خاوەنی لیستێك کتێبی ئەدەبی و کۆمەلایەتی و مێژووییە ، سەرنووسەر و بەڕێوەبەری گۆڤاری زاری کرمانجی و ڕوناکی و بەڕێوەبەری گۆڤاری دەنگی گێتی تازە بووە و ماوەیەکیش لەگەڵ پیرەمێردا ڕۆژنامەی (ژیان) یان بەڕیوەبردووە .

(٢) ئەم دێڕە لە گۆڤاری هەتاودا بلاونەکراوەتەوە و خاڵی بۆ دانراوە ,

(٣) خوالێخۆشبوو (گیوی موکریانی) سەبارەت بەم شیعرە دەڵێ (شێخ مەحموودی زەعیم ئەم شیعرەی لە ساڵی ١٩٤٠ دا لە بەغدادەوە بۆ سەید حوزنی برام ناردووە کە لە ڕەواندوز بووە ، لە کاتێکدا هەستی بەوە کردبوو کە ئامیر رەتڵ – فایەق کاکە ئەمین – بە ناوی مەنیقەی موحەڕەمەوە دەیویست کاکم بخاتە گێژاوی گێچەڵەوە) بۆ ئەم زانیارییە بڕوانە : گۆڤاری هەتاو ، ژ ٢ ، ٢٠ ی مایسی ١٩٥٤ .

بۆ دۆستێك [1]

عـــەزیزم من نە (جانی) م و نە (زانی)
بـــە دەردی دەهـــر گـــــیرۆدەم بـــزانی
لە فەحوایی حـــەدیسی (الفتنة) نیم [2]
نەكـــەی هەرگیـــــز وەكوو خۆتم بزانی
لە ئـــاوێنە تەماشای خـــۆت كە شێخم
هەموو كـــرداری خـــــۆتی تیا ئەزانی
لە دایك و باوكەوە من كاك ئەحمەدیم
لە جوملەی قـــــاتلی جـــەددم نەزانی

پەراوێزەكان :

(١) بە تەواوی بۆم ساغ نەبووەوە كە ئەو دۆستەی كێیە .
(٢) ئیشارەتە بۆ فەرمودەی پێغەمبەر (الفتنة نائمة لعن الله من أیقظها)

بۆ عەبدوڵڵا عادیل [1]

عـــادیل بە عـــەدالەت لە سپی لادە بەشیـــکە
بـــاسوور نەبیٚ ئەمجارە لە نێو تـــاســـی رەشێکە
چاو مەستە لە شەو ، هەستە لەسەر کایەن و ئاخوڕ
چاك لیٚخوڕە ، زوو تیٚخوڕە خومخـانەی رەشیکە
بیٚقوورەتی ئیٚستیٚکـــە ئـــەزانم وەکوو گـــــای پیر
نـاتوانـــی لەســـەر کلـــکی، ئەگەر مەردی کشیکە [2]

پەراوێزەکان :

(١) شێخ مەحموود ئەم شیعرەی بۆ یەکێك لە دۆستە نزیکەکانی ناردووە لە ڕووی خۆشەویستییەوە بەم جۆرە بەسەری کردووەتەوە ، (سەید عەبدوڵڵا ناسراوە بە عەبدوڵڵا عادیل و کوڕی شێخ عەبدوڵقادرە فەندی کوڕی شێخ عەبدولسەلامە فەندی قازییە ، ڕێبەری ناحییەی ئەو کاتەی – حەریر و باتاس – بووە ، یەکێك بووە لە ئەفسەرە شۆڕشگێڕەکانی شێخی نەمر و تا ڕێککەوتنەکەی ساڵی ١٩٢٧ لەگەڵیدا بووە ، دواتر لە باشووری عێراق و لە ئاواییە گەورەکانی کوردستان دامەزراوە ، عەبدوڵڵا عادیل برای مەلیحە نەرهەت و حەسەن فەللاح و سەعدوڵڵا دەربەدەری شاعیرە .

خانەوادەی عەبدوڵڵا عادیل لە سلێمانیدا بە خوێندەواری و زانست پەروەری ناسراون ، ئێستەیش مزگەوتی شێخ سەلامی باپیری ئاوەدانە بەڵام بێنازە و فێرگەکەی کوێربووەتەوە . بۆ ئەم زانیارییانە بڕوانە : کەمال ڕەوف محەمەد ، دەستەوارە یە نان بۆ مێژوو ، سلێمانی ٢٠٠٤ ل ٨٠-٨٦ .

(٢) ئەم شیعرە بۆ یەکەمجار لە لایەن گیوموکریانییەوە بڵاوکراوەتەوە ، بڕوانە : کەشکۆڵی گیو ، بەرگی یەکەم ، ئامادەکردنی کوردستان موکریانی ، هەولێر ، ١٩٨٥ ل ٥٠ .

چوارین و کورتە شیعر

یەکەم

دیسان بەهارە ، ئۆردوی جەننەت گەڕایەوە [1]
دەستی جەفـــای فەلاکەتی زستان کشایەوە
شەونم لەسەر ڕوویی شەهلا و ڕوویی گولچ [2]
بولبول بەگریە ، خونچە بە خەندە گەشایەوە

١٩٢٥

(١) ئۆردوو : وشەیەکی تورکی مەغۆلییە و بە مانای لەشکر دێت ، بەلاّم لەم شیعرەدا مەبەست زۆری گولْ و جوانی سەوزە گیای بەهارە .

(٢) شەهلا : ژنی چاو ڕەشی مەیلە و شین ، جوان .

دووەم

ڕۆژی دەعـــوا تیغی ئەبرۆی عالەمێکـی سـەربڕی
من لەبەر بەختی بەدم بۆ ڕەنجـــی دنیـــا مامەوە
هەر کەسی مەحموود حەبس کا ئاخری هەر بەر ئەبێ
من لە ناو زیندانی عەشقا شێت و شەیدا مـــامەوە

سێیەم

گریـــانە دیدەکـــــەم و بریـــانە سینەکەم
بۆ کوێ چوو قیبلەکـەم و کـــــوانی دیدەکەم
لۆمەم ئەکەن رەفیق و برا ، قوڕ بەسەر دیدەکەم
تا مردنم بە عەهدی خــــودا بۆ تۆ شین ئەکەم

١٩٥٥

چوارەم

غوبـــارو تۆزی میحنەتـــی دنیای هەلاکەتم
کەوتووەتە سەر دوو دیدەو شەئنی نەدامەتم
پەنجەی ئەجەل بە یەخـەمەوە بەند بووە ئەڵێ
هەستە دوعا بخوازە بڵێ روو لە قیـــــامەتم

پێنجەم

شێواوە جیهان خەڵکی گرفتاری بەڵایە
هێند سپڵە بووە سەیری برا گورگی برایە
ئەشراری میللەل ئەمڕۆ لە ناومانا ...
هەر بەد گوهەرن ، دەستە بە دەستە و زرایە
پێخاوسی لارانن ئەمڕۆکە و کلایە

١٩٥٢

شەشەم

ئەمن ئێستا لەگەڵ حۆران لە سوکانی سەماواتم
جەحیمە دڵ لە دووری ئاسکەکەی کانی ئاسکان ماتم
بە قەولی ئەو سەگی گوربە سیفەت ئەسڵەن مەکە باوەر
بڵێ مەحموود نەماوە ، وا بزانە دائیمەن لاتم [١]

(١) ئەم چوارینەی شێخی نەمر لەگەڵ نامەیەکی تایبەتیدا نێردراوە بۆ خوالێخۆشبوو سەید برایمی حەفید و نامەو شیعرەکەیش بە دەستخەتی شێخ مەحموود ماوەو لەبەردەستدایەو نموونەکەیشی لە کۆتایی ئەم کتێبەدا بڵاوکراوەتەوە .

بۆ خەسرەو خانی دەرەویانە [1]

لوتفی شیرینی نەبوو خەسرەو لەگەڵ فەرهادی کورد
بۆیە کـــەوتە دامـــی شێرو تـــامی شیرینی نـــەکرد

(١) ئـــەم شـــیعرە یەکێکـــە لـــە بەیتـــە باڵاکـــانی شـــێخ و لـــە ڕاســـتیدا دوو مانـــای هەیـــە ، یـــەکێکیان دوور ، ئـــەوی تریـــان نزیـــك ، دوورەکـــە پەنجـــە ڕاکێـــشانە بـــۆ داســـتانی بـــەناوبانگی (شـــیرین و خوســـرەو) ی (خانـــای قوبـــادی) . خـــانی دەڵـــێ : خەســـرەو حـــەزی لـــە شـــیرین بـــوو ، بـــەڵام بـــەو هۆیـــەی کـــە بـــاوکی ژنەکـــەی پاشـــایەکی گـــەورە بـــوو ، لـــە ســـەندنەوەی وڵاتەکەیـــدا لـــە دەســـت (بـــارامی گـــۆڕ) یارمـــەتی دابـــوو ، دواتـــر کـــچی خۆیـــشی دابوویـــە نەیـــدەوێرا شـــیرین بخوازێـــت و نەشـــی دەویـــست بیداتەکـــەس ، فـــەرهادی کـــوردی ســـەنگتاش عاشـــقی شـــیرین بـــوو , داخـــوازی شـــیرینی لـــە خەســـرەو کـــرد ، خەســـرەو نەیویـــست یەکـــسەر دەســـت بـــە ڕوویـــەوە بنـــێ و لـــە دڵـــی خۆیـــدا وتـــی داواکارییـــەکی لێدەکـــەم کـــە نـــەتوانێ جێبەجێی بکـــات ، پـــەڵپی کونـــاو دەرکردنـــی چـــیای (بێـــستونی) ی لێگـــرت ، کـــە ئەگـــەر ئـــەو کـــارە بکـــات شـــیرینی دەداتـــێ ، ئـــەوەبوو هێـــزو گـــوڕی عەشـــق (بێـــستون) ی بـــە سەنگتاشـــی بـــە فـــەرهاد کـــون کـــرد ، (خوســـرەو)یـــش بـــەهۆی پیرێـــژنێکی ســـەر ئاســـنینەوە (

فـــەرهاد) ی دا بـــە کوشـــت ، لـــە لایـــەکی تـــرەوە (شـــێرۆ) ی کـــوڕی (خەســـرەو) حـــەزی لـــە (شـــیرین) کـــردو لـــەو پێنـــاوەدا داوی بـــۆ بـــاوکی نایـــەوە و بـــە کوشـــتیدا ، مانـــا نزیکەکەیـــشی ئەوەیـــە کـــە ســـەرداری کـــورد شـــێخی نـــەمر ئامۆژگـــاری (خەســـرەو خـــانی دەرەویانـــە) ی هـــەورامانی کردبـــوو کـــە پێکـــەوە یارمـــەتی یـــەکتر بـــدەن لـــە شـــەڕی ناحـــەزان دا ، بـــەڵام جـــەنابی (خەســـرەو خـــان) ئـــەم ئامۆژگارییـــەی لـــە گـــوێ نـــەگرت و دواتـــر لـــە لایـــەن دەســـەڵاتدارانی ئێرانـــەوە گـــیرا . بـــۆ ئـــەم مانـــا نزیکـــە شـــێخ مـــەحموود مەبەســـتی لـــە (فـــەرهادی کـــورد) خۆیـــەتی ، چـــونکە لـــە هەنـــدێ شـــیعرو نامـــەی تایبەتیـــدا ئـــەم فـــەرهادی کـــوردەی زۆر بـــەکارهێناوە . (بـــۆ ئـــەم زانیارییانـــە بڕوانـــە : فەرەیـــدون عـــەلی ئـــەمین ، ڕۆژنامـــەی هاوکـــاری ژ ١١٩٧ ی ڕۆژی ١٩٩٠/٧/٢٦

بۆ ئیسماعیل حەققی شاوەیس[1]

به یـــادگـــار ئەینێرم بۆ شاوەیسی رەفیقم [2]
له دیـــدارمـــا ببینیٚ بۆ میللییەت شەفیقم

(١) دوای شـــــــەڕی – ئاوباریـــــــك – ی ســـــــالّی ١٩٣١ و دوور خـــستنەوەی شـــێخی نـــەمر بـــۆ باشـــووری عێـــراق ، لـــە ١٢ ی تـــشرینی دووەمـــی ســـالّی ١٩٣٣ دا لەشـــاری بەغـــداد جـــێگیر دەبـــیٚ ، پـــاش ماوەیـــەك وێنەیـــەكی تایبـــەتی خـــۆی بـــە دیـــاری بـــۆ مامۆســـــتای خـــــەباتكار و مێـــــژوونووس خوالێخۆشـــــبوو ئیـــــسماعیل حـــــەققی شـــــاوەیس دەنێـــــریٚ و لـــــە پـــــشتی وێنەكەیـــەوە ئـــەم دێـــڕە شـــیعرە دەنوســـیٚ و ئیمـــزا فـــەرهادی كـــوردی لێـــدەدا كـــە زۆر جـــار ئـــەم نـــاوەی بـــۆ خـــۆی بەكارهێناوە .

(٢) خـــــەباتكارو نووســـــەری بـــــە دیمـــــەن خوالێخۆشـــــبوو (ئیـــسماعیل حـــەققی شـــاوەیس) نـــاوی تـــەواوی (ئیـــسماعیل عـــەلی رەســـوول ئەحمـــەد) ە ، ســـالّی ١٨٩٤ لـــە شـــاری مووســـڵ لـــە دایكبـــووە ، لـــە ســـەرەتای لاویـــدا بەشـــداری جـــەنگی (بـــــەلّقان) ی كـــــــردووە و لـــــــە ڕۆژگـــــــاری دەســـــــەلاّتی توركەكانیـــشدا بەشـــی خـــۆی ســـزاو تـــالاّوی نۆشـــیوە ، لـــە جـــەنگی یەكـــەمی جیهانیـــدا بـــە چـــاوی خـــۆی شكـــستی عوسمانییـــەكانی بینیـــوە ، دواتـــریش بـــە هـــاتن و دەســـەلاّتی

ئینگلیزەکـــان دڵـــی نەکراوەتـــەوەو بووەتـــە بەرهەڵـــستارێکی ئاشکرای خاوەن هەڵویست .

نۆبـــەرەی نوســـینی دەگەڕێتـــەوە بـــۆ گۆڤـــاری (ڕۆژی کـــورد) ی ئەســـتەموڵ ، لـــە ســـەردەمی ڕەشـــبەگیریەکەی جـــەنگی یەکـــەمی جیهانی‌ـــدا بـــە زمـــانی تـــورکی و بـــە ڕۆحێکـــی ئیـــسلامی بەشـــداری نووســـینی لـــە ڕۆژنامـــەی (الـــزوراء) دا کـــردووە ، دواتـــریش هـــەردوو گۆڤـــاری (دیـــاری کوردســـتان) و (هـــاوار) ی بەســـەر کردووەتـــەوە و بەرهـــەمی بـــۆ نـــاردون ، لـــە بـــواری چـــاپەمەنی و دانـــانی کتێبیـــشدا ســـالأنی ۱۹۳۳ – ۱۹۳۸ دوو کتێبـــی ســـەبارەت بـــە پەنـــدی پێـــشینیان بـــە چـــاپ گەیانـــدووە ، ســـەرتۆپی نووســـینەکانی مامۆســـتا (شـــاوەیس) ئـــەو زنجـــیرە باســـەیە کـــە ســـالأنی ۹٦۰ –۹٦۱ بـــەڕوودوا لـــە گۆڤـــاری (ڕۆژی نـــوێ) دا ســـەبارەت بـــە مێـــژووی کـــوردو ئەڵقـــە ون و نەبیـــستراوەکانی بلأوی‌کردوونەتـــەوە و بوونەتـــە سەرچـــاوەیەکی خـــاوێن و متمانـــە پێکـــراو بـــۆ نووســـینەوەی مێژووی هاوچەرخی کورد .

بۆ وسوو ئاغا [1]

یوسفم تۆیت لەتیفە ، زۆر سەلامت لێ ئەکەم [2]
بۆ ئیسعادی نوری چاوم ، هەردوو چاوت ماچ ئەکەم

(١) دوای شەڕی ئاوباریك و كۆتایی شۆڕشەكانی شێخی نەمر و ڕەوانەكردنی شێخ و هەندێ لە دڵسۆزەكانی بۆ شارەكانی باشووری عێراق ، مستەفا ئاغای عەبدوڵڵا ئاغا ١٨٩٠ – ١٩٥٤ كە یەكێك بووە لە هەرە دڵسۆزەكانی شێخ و لەگەڵیدا بووە ، ڕۆژی ١٩٣١/١٢/٢٢ نامەیەكی بە سۆز بۆ (وسوو ئاغا) ی برا گەورەی دەنێرێت و لە كۆتایی نامەكەدا شێخی نەمر دەیەوێ لەو نامەیەدا بەشدار بێت و ئەم دێڕە شیعرە بە خەتی خۆی دەنووسێت و سۆزو خۆشەویستی خۆی بۆ وسوو ئاغا دەردەبڕێت .

(٢) یوسف مەبەست (وسوو ئاغایە) و كوڕی عەبدوڵڵا ئاغای كوڕی محەممەد مەولوودە ، ساڵی ١٨٨٥ لە شاری سلێمانی لە دایكبووە ، لە مانگی (٩) ی ساڵی ١٩٥٧ كۆچی دوایی كردووە ، خوالێخۆشبوو لەگەڵ (مستەفا ئاغا) ی برایدا ڕێزیان لەبەرچاو بووە ، شاعیری بزوتنەوەی نەتەوایەتی كورد حەمدی (ئەحمەد بەگی ساحیبقڕان) لە (ترجیع بەند) ێكیدا سەبارەت بە ئیدارەی ئەو ڕۆژگارە بەڕێزەوە ناوی وسوو ئاغا دەبات و دەڵێ :

موحتەرەم مەئمووری تەشریفاتی دەوڵەت بوو وسوو

بۆ ئەمەیش بڕوانە : دیوانی حەمدی ، چاپی یەكەم ، چاپخانەی ئەسعەد ، بەغداد ، ١٩٥٧ ، ل ٨٧ .

بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم [1]

دەسی ئیقبـــالْ نەکەوتە شان و باڵم
نەگەر یا صـاحب ئینصاف بە حاڵم [2]

(١) خوالێخۆشـبوو شـێخ عەبدولکـەریم کـوڕی شـێخ حـسێنی کـوڕی شـێخ عەبدولکـەریمی قازانقایەیـە و بـرازای شـێخ حەسـەنی قەرەچـێوارە و لـە شـێخە ناودارەکـانی بەرزنجەیـە ، شـێخ عەبدولکـەریم هەڵکـەوتوی ڕۆژگـاری خـۆی بـوو ، یـەکێك بـوو لـە خـزم و نزیکـەکانی شـێخ مـەحموودی بـەرزنجی ، لـە ئەدەبیاتـدا شـارەزابوو ، دیـوانێکی دەستنووسـی لای نـەوەکانی پـارێزراوە ، لـە شـیعردا نازنـاوی خـادم بـوو ، سـاڵی ١٩٥٤ کۆچـی دوایـی کـردووە و لـە قـادر کـەرەم نێـژراوە . شـێخ عەبدولکـەریم بـاوکی هـەردوو شـەهید (شـێخ مـارفی بـەرزنجی) و (شـێخ حـسێنی بـەرزنجی) یـە کـە لـە ڕۆژی ٢٣ ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٣ دا کران بە دارا .

(٢) شـێخی نـەمر ئـەم دێـڕە شـیعرەی لـە کۆتـایی نامەیەکـدا بـۆ شـێخ عەبدولکـەریم نووسـیووە و بـە (خـاڵۆی موحتـەرەم) ناوی بردووە .

بۆ شێخ محێدین ی شێخ سالْح[1]

نە موحتاجی دەستو تفەنگتم و نە شان و عەبا

موحتاجی چنگی ٚتوتنی خۆشناوم یان بێشەما

(١) خوالێخۆشبوو (شێخ محێدینی شێخ سالْح) ی بەرزنجی کە ناسراوە بە شێخ محێدینی هەولێر ، یەکێك بووە لە هاوەڵ و دۆستە نزیکەکانی شێخی نەمر ، چەندین جار لە هەولێرەوە سەردانی شێخی کردووە و چەند ڕۆژێك لە (داریکەلی) ماوەتەوە ، نامەیان لە نێواندا هەبووە و یەکتریان بەسەر کردووەتەوە ، دیارە ئەم شیعرەیش نموونەیەکی زیندووی ئەو پەیوەندییەیە.

بۆ شێخ جەعفەری نۆدیی(١)

بۆ جەهەننەم گەر بچم دوا ئینتیقـــــام لام نیعمەتە
گەر مووەفەق بم لە دەست خۆمی نەدەم ئەو فرسەتە
شەرتە گەر جارێکی تر بۆم هەڵکــــــەوێ تۆبە نەکەم
تا بە ئەڵماسی هونــــەر لەت لەت نەکـــەم چی ئۆبەتە

(١) شـــێخ جەعفـــەر کـــوڕی شـــێخ ئەحمـــەدی (ناســـراو بـــە کاکـــە لاو) کـــوڕی شـــێخ حەســـەنی نۆدێیـــە ، ســـاڵی ١٩٠٤ لـــە ئـــاوایی (نـــۆدێ) لـــە دایکبـــووە . لـــە ســـەرەتادا لای بـــاوکی قورئـــانی پـــیرۆزی خوێنـــدووە ، کەســـێکی دڵـــسۆزو بە
وەفـــا بـــووە ، بـــەم هۆیـــەوە بـــووە بـــە وەکیـــل و دەمڕاســـتی شـــێخ بـــۆ ڕاپەڕانـــدنی کارەکـــانی ، دوای کۆچـــی دوایـــی شـــێخ مـــەحموود گەڕاوەتـــەوە بـــۆ (نـــۆدێ) و خـــەریکی کـــشتوکاڵ و باخـــداری بـــووە ، ســـاڵی ١٩٧٥ هاتووەتـــەوە بـــۆ ســـلێمانی و چـــەند جارێـــك حـــەجی کـــردووە ، ســـاڵی ١٩٨٥ ماڵئـــاوایی لـــە ژیـــان دەکـــات (ئـــەم چـــوارینەم لـــە سدیق ساڵح وەرگرتووە) .

بۆ شاكیر مجرم [1]

سەد سەلامت لێبێ شێتی پەتەڕی
قەولێكت گرتووە وەك ڕێوی گەڕی
وەتەنت تەرك كرد بۆ پیرێژنێك
زۆر حەیفە بۆ تۆ كە ئاخر شەڕی

(١) خوالێخۆشبوو شاكیر عەبدولعەزیز محەمەد عەبدولئەمیر كە بە (شاكیر مجرم) ناسراوە ، ساڵی ١٨٩٤ لە شاری سلێمانی لە دایكبووە ، لە ڕۆژگاری شێخی نەمردا بەڕێوەبەری پۆستە و تەلەگراف بووە ، ساڵی ١٩٥٤ خانەنشین كراوە ، ڕۆژی ١٤-٩-١٩٥٧ لە ڕەواندوز كۆچی دوایی كردووە ، خوالێخۆشبوو یەكێك بووە لە هاوكارانی شێخی نەمر و بەو هۆیەوە تووشی گرتن و ڕاونان و دەردی سەری بووە ، شاكیر مجرم خوێندەوارێكی باشی سەردەمەكەی بووە و زمانی توركی و فارسی بە باشی زانیوە و لە ئەدەبیاتی كوردیشدا تەریك نەبووە . (بۆ ئەم زانیاریانە بڕوانە : دەرسیم شێركۆ ، ڕۆژنامەی زاری كرمانجی ، ڕەواندوز ، ژ ٢٤ ، ڕۆژی٢٨-١١-٢٠٠٥) (ئەم چوارینەم لە سدیق ساڵح وەرگرتووە) .

بۆ ناهیدەی شێخ سەلام (١)

کاوەی کورد کوانێ ئەی بەر گوزیدە [٢]

فەرەیدون حازر ، سیلاح پوشیدە [٣]

(١) خوالێخۆشبوو خاتوو ناهیدە کچی شاعیری ناوداری کورد خوالێخۆشبوو – شێخ سەلام – ە ، ساڵی ١٩٢٢ لە گەرەکی قەزازەکانی شاری سلێمانی لە دایکبووە ، لەسەردەمی لاوێتییەوە تێکەڵ بەکاروباری سیاسی بووە ، لەسەرەتادا لە حیزبی (هیوا) و دواتریش لە (پارتی دیموکراتی کوردستان) دا ئەندامێکی کارا بووە ، ساڵانێك بە پیشەی مامۆستاییەوە خەریکبووە ، لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی وەك (گەلاوێژ و ژین و هەولێر و شەفەق و هیوا) و هەندێکی تردا بەشداربووە و شیعرو پەخشان و چیرۆك و وەرگێڕانی تێدا بلاوکردووەتەوە ، زۆرینەی بابەتەکانی بە ناوی (کچە کورد) (ن . س) و (دایکی ڕۆژ) ەوە نووسیوە ، ئەم مامۆستا و ڕوناکبیرو خەباتکارە لە ڕۆژی ٢٠٠٥/١١/٢٥ماڵئاوایی لە ژیان کردو لەگردی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) بەرگوزیدە : وشەیەکی فارسییە بە مانای (هەڵبژاردە ، ناوازە) دێت .

(٣) لە ڕۆژگارێکدا کە ئاگری نەورۆز قەدەغەکراو نەیاندەهێشت حاجی توفیقی پیرەمێرد وەکوو ساڵان ئاگری نەورۆز بکاتەوە ، کۆمەڵێ کارتیان داوە بە ناهیدە سەلام تا بڵاویان بکاتەوە ، کارتەکانی بۆ هەندێ کەسایەتی ناردووە و لە ناویاندا تەنیا شێخ مەحموود بەم دێڕە شیعرە وەڵامی داوەتەوە . (بۆ ئەمەیش بڕوانە : ئەوەی لە بیرمە ، یادداشتی ناهیدە سەلام ، ئامادەکرنی چیمەن ساڵح ، هەولێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ١٩٩٩ ، ل ١٧) .

بۆ ڕەشید مەستی(١)

ڕەشید ئەم جارەش هەروەکوو جاران مەستی نەکەی(٢)
وەك زیافەتەکەی گـازیٚ بەشۆربا خەستـــــی نەکەی(٣)

(١) ڕەشـــید مەســـتی کـــوڕی ڕەســـولٚ مەســـتییە و خـــالٚی زانـــای خوالیٚخۆشـــبوو (توفیـــق وەهبـــی) یـــە و یـــەکیٚك بووە لە نزیکەکانی شیٚخی نەمر .

(٢) دیـــارە ڕەشـــید مەســـتی لـــە خواردنـــەوەوە نزیکبـــووە و شیٚخ بە تەورییە پیٚی دەلٚیٚ مەستی نەکەی .

(٣) گـــازی نـــاوی حەمامیٚکـــە لـــە سـلیٚمانی و لـــە هـــەمان کاتـــدا نـــاوی نـــەنکی خوالیٚخۆشـــبوو حەمـــە ئاغـــای ئـــەوڕەحمان ئاغایـــــە و شـــیٚخ زۆر جـــار بـــــەم قـــسە خۆشـــانە دۆستەکانی بەسەرکردووەتەوە .

شیعرێکی فارسی[1]

تخم زحمت در رەدین ، در دل و جان کاشتیم [2]
در فلك نــوك علـــــم در یــك زمان افراشتیم [3]
چون به عزم این سفر پـــا از میان برداشتیم [4]
دست از جاه و جلال و خان و مان برداشتیم [5]

بارها بـــــر لشکر بد خواه کفـــار تاختم [6]
جایی استحکام ایشان منزل خود ساختم [7]
در رەدین پروری هم مال و هم جان باختم [8]
تاکه زنگ کــفررا از کوردستان بردا شتیم [9]

(١) ئـــەم شـــیعرە لـــە کتێبـــی (چـــیم دی) ئەحمـــەد خواجـــا و بـــەرگی دووەمـــی (شـــێخ مـــەحموودی قارەمـــان) ی محەمـــەد ڕەســـــوڵ هـــــاواردا بـــــە هەڵەیـــــەکی زۆرەوە بڵاوکراوەتـــــەوە و ئـــەوەی لێـــرەدا دەخرێتـــە بـــەر چـــاو نوســـخەیەکی دروســـتی شیعرەکەیە .

(٢) لـــە ڕێـــی ئایینـــدا تـــۆوی ئـــازارو ناخۆشـــیم لـــە دڵ و گیانمدا ناشت .

(٣) نووکی ئاڵاکەم لە ئاسماندا لە یەك کاتدا هەڵکرد .

(٤) کاتێـــك بـــە هیـــوای ســـەفەر کـــردن خـــۆم لێهـــەڵکردو هەنگاوم نا .

(٥) دەستم لە پایەو پلەو سەروەت و سامان هەڵگرت .

(٦) چـــەندجارێك هێرشمکـــردە ســـەر ســـوپای خراپـــەکاری دوژمن .

(٧) شوێنە قایم و ستراتیژییەکانیانم کردە بارەگای خۆم .

(٨) لە ڕێی ئاینپەروەریدا سامان و گیانم سەرفکرد.

(٩) کـــارێکم کـــرد ، تـــا ڕێگـــای کـــوفرم لـــە کوردســـتاندا نەهێشت .

بیبلیۆگرافیا

لێرەدا بەپێویستی دەزانین کە بیبلیۆگرافیای ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارو کتێب و دەستنووسانە تان بخەینە بەردەست کەجارووبار چەند دێڕو چوارینو شیعری شێخ مەحمودیان تێدا بڵاوکراوەتەوە و زۆریشیان دووبارەکردنەوەی یەکترنو لەیەکەم سەرچاوەوە دەستپێدەکەین:

یەکەم / ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێب:

١- گیو موکریانی، گۆڤاری هەتاو، ژ ٢، مایسی ١٩٥٤

٢- محەمەد گۆمڵەی نانەوا، ڕۆژنامەی ژین، ژ ١٣٦٤ س ٣٢ ، پێنج شەممە ، ١٩٥٧/١٠/١٠

٣- گۆڤاری نەورۆز ، ژ ١ ، نەورۆزی ١٩٥٩ ل ٥٧

٤- گۆڤاری ڕۆژی نوێ ، ژ ٧ ، ساڵی یەکەم ، تەموزی ١٩٦٠

٥- ئەحمەد خواجا ، چیم دی ، بەرگی یەکەم ، ١٩٦٨ ، ل ٥

٦- بەشێك لەدیوانی مەلا ئەسعەدی مەحوی ، بەشی یەکەم ، چاپی ١٩٧٠ ، ل ٩٨

٧- ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ٤١ ، ڕۆژی ١٩٧١/١١/١٧

٨- کەشکۆڵی گیو ، بەرگی یەکەم ، ئامادەکردنی دکتۆر کوردستان موکریانی ، ١٩٨٥ ، ل ٤٩

٩- ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ١٠٣٢ ، ڕۆژی ١٩٨٨/١٢/١٢

١٠- شێخ لەتیفی شێخ سادقی بەرزنجی ، شێخ مەحمود لەشیعری کوردیدا ، هەولێر ، ١٩٩٠

١١- فەرەیدون عەلی ئەمین ، ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ١١٩٧ ، ڕۆژی ١٩٩٠/٧/٢٦
١٢-محەمەد ڕەسول هاوار ، شێخ مەحمودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خوارووی کوردستان ، بەرگی دووەم ، لەندەن ، ١٩٩٢
١٣- ئەحمەد حسێن ئەحمەد ، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ، ژ ٥٧ ، چوارشەمە ، ١٩٩٢/٤/١
١٤- کەمال ڕەوف محەمەد ، گۆڤاری ڕامان ، ژ ١٣٦ ، ڕۆژی ١٩٩٩/٦/٥
١٥- ناهیدەی شێخ سەلام ، ئەوەی لەبیرمە ، ئامادەکردنی چیمەن صاڵح ، هەلێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ١٩٩٩
١٦- فاضل مستەفا و کاوس یوسف ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ ٢٩ ، کانونی یەکەمی ٢٠٠٢

دووەم / دەستنووس:

١- دەستنووسێکی خوالێخۆشبوو (مەعروف ئەحمەد بەرزنجی) باوکم کە دەگەڕێتەوە بۆ دەوروبەری جەنگی دووەمی جیهانی

٢- دەستنووسێکی بچووکی خوالێخۆشبوو (عەبدوڵڵا محەمەد قادر) کەخاتوو (سۆزان مامە)ی کچی کۆپییەکی داوەتە خاتوو (تارا تەحسین یاسین)و کۆپییەکیشی کەوتووەتەلای ئێمە ، خوالێخۆشبوو کەساڵی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە ، یەکێك بووە لەدۆست و دڵسۆزەکانی شێخی نەمر .

٣- دەستنووسێکی بچووکی خوالێخۆشبوو (عەبدوڵڵا جەوهەر)

٤- دەستنووسێکی گەورەی کاك (نەوشیروان مستەفا) کەدوای شۆڕشی چواردەی تەمووز دەستی بەنووسینەوەی کردووەو پێنج خشتە کییەکی شێخ سەلامی تێدایە لەسەر شیعرێکی شێخ مەحمود

٥- پێنج خشتەکییەکی شێخ سەلام لەسەر شیعرێکی شێخی نەمر ، لەساڵی ١٩٨٦ لەلایەن دکتۆر کوردستان موکریانی یەوە گەیشتە دەستمان ، شیعرەکە لەناو دەستنووس و کەشکۆڵەکانی خوالێخۆشبوو (گیوی موکریانی) دا پارێزرابوو.

٦- چەند لاپەڕەیەکی دەستنووس کەلەماموستا (عەبدوڵڵا حەسەن قادر)ەوە گەیشتە دەستمان

٧- کۆمەڵێ نامەی شێخی نەمر کەبۆ دۆست و هاوەڵەکانی ناردووە ، لەکۆتایی نامەکاندا جاروبار دێڕو دوو دێڕ شیعر بەرچاو دەکەون.

٨- کارتێکی شێخی نەمر بۆ(ئیسماعیل حەقی شاوەیس) کە لە کتێبخانەی دکتۆر (کەمال مەزهەر ئەحمەد)دا پارێزراوە.

٩- محەمەد حەمە باقی ، چەند نامەیەکی شێخی نەمر ، گۆڤاری ماموستای کورد ژمارە ١٠ پایزی ١٩٩٠ .

پاشکۆی

وێنە و بەڵگەی زیندوو

سەد سەلاحەدین و دارا وا لەداریا کەوتووە

ئینتیزاری قارەمانی کورد ئەکەن بەو بانەوە

شێخ محێدینی خەتیب

١٩٤٨ شاعیر لەتەدا ناما

شێخ محمود جارەکە

صلاح الدینێ

سەرداری هەورامان مەحموودخانی دزڵی
یەکەم دڵسۆز و پاڵپشتی شێخ مەحموود

سەرداری مەریوان مەحموودخانی کانی سانان
دڵسۆز و پاڵپشتی شێخ مەحموود

بچنە خزمەت فەخری کوردان ساکنی داریکەلی

خۆڵی بەرپێی ماچ بکەن بگرین بەدەم پاڕانەوە

شێخ محێدینی خەتیب

کە خۆڵی بەرپێی خەلیفەکان ١٩٤٨

ماچکردەناوە ئە خۆڵی بەر

پێی شێخ محمود ماچ بکرێت

لەراستەوە سەید تاهیری هەڵەجە، شێخی مەحموود، شێخ عەبدولکەریمی دارەخورما، سەید کاکەی هەڵەجە.

یادی ئاوباریك و وەیسە و دەربەن و تاریدەرت
شاهیدە بۆ کورد لەگەڵ کورد چەندە رەنجت بردووە
قانع

فەلەك مل شۆڕ ئەكا ئەمڕۆ لەژێرپێی ئەسپی شێخ مەحموود
مەلەك مـــەجبوور ئەكا ئەمڕۆ ئیتاعەی ئەمر و فەرمانی

شێخ محەممەدی کوڕی شێخ رەزای تاڵەبانی
(خالصی)

شێخ مەحموود

لەگەڵ مستەفا ئاغای عەبدوڵڵای ئاغا و رەفعەت بەگی داودە.

شێخ مەحموود لەگەڵ مامۆستا رەفیق حلمی
ناسریە ١٩٣٢

دەستی من داوێنی تۆ ، هەڵکە داوێنی کەوات

تاشەپۆلی ئەشکی چاوم تەڕنەکا دامانی تۆ

ناری

کوا شێخ کوا نەوەی ئەحمەدی کاکی
کوا بەردەکەی ئەم نیشتمانە

دیلان

شێخ مەحموودی مەلیک و سەردار رەشیدی ئەردەڵان

شێخ مەحموود و هەندێ لەپیاوە ناسراوەکانی کورد و عەرەب

لەدەستە چەپییەوە زانا تۆفیق وەهبی بەگ دیارە

شێخ مەحموودی مەلیك و زانای گەورە تۆفیق وەهبی بەگ

وەك مەدینە بێ نەبی بێ یان نەجەف بێ ، بێ عەلی
شاری غەزنەش ئێستە بێ مەحمودە وەك داریكەلی

حەمدی

حەمدی ١٨٧٨ / ١٩٣٦

شاعیری گەورەی ڕۆژگاری شێخ مەحمود

خەباتکار و سەرنووسەری رۆژنامەی (ئومێدی ئیستقلال)ی
حکومەتی شێخ مەحمود

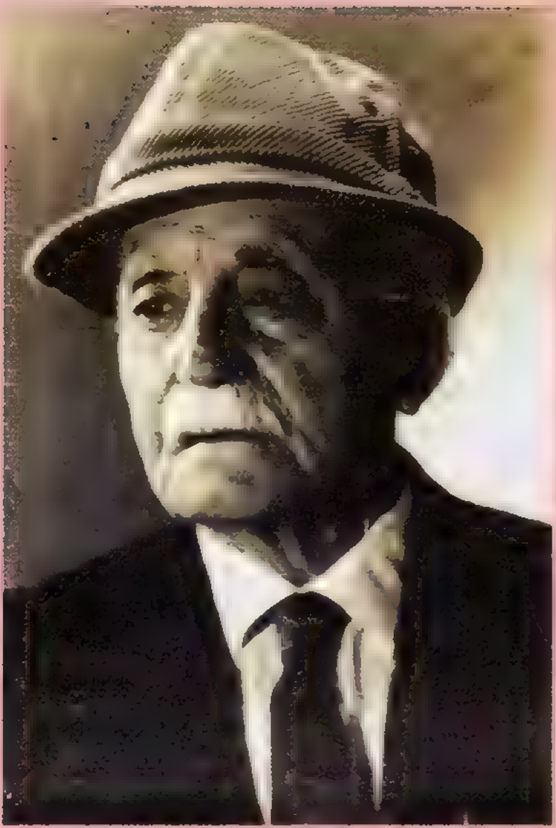

نووسەر و خەباتکار (ئیسماعیل حەقی شاوەیس)

دیوانی ژین

شیخ محمودی نەمر

ئەمە پارچە شعرێکی خوالێخۆشبو شێخ محمودی نەمرە هەر کەخوی واوتەنی : (محمد کرمەی نانەوا)

دل لەبەندی سینەما دو بارە واوەیلا ئەکا
زور بەخشی ناسروی مەیلی شەڕو غوغا ئەکا
انتقامی قەومی لی قەوماو بە حق داوا ئەکا
روژ و شەو فکرم لە دنیادا عەلەم بەرپا ئەکا
تەیبعی شێرم ئارەزوی صیدی شکاری (...) ئەکا
مەیبری دوژمن کەن بە فکری خامەوە بوتە طرف
بو شکاری شیری شەرزە ببرە دیوی هاتە صف
نیشتمانی پاکی بی کەس دبوە ئەویە لاوتە کەف
وام لە مەیدانی شجاعەتدا مبارز کوا ئەصف
صف دوردی روژی وغای تا بینە داوا ئەکا

روژنامەی ژین ژ (١٣٦٤) روژی ١٠ / ١٠ / ١٩٥٧

«آوارە»

شێخ محمودی زعیم

آوارە ئەو هەڵبەستەی لە بەغداوە لە ١٩٢٠ دا بۆ سەید حزنی برام ناردە ڕەواندزی لە کاتێکا دەستی بەوە کردبوو کە آسەرطال فائق کاکەمین بە ناوی منطقەی محرمەوە دەبەوێست کاکە بزانە ناو ئیزاوی کیجەلانەوە :

کەیسەلی غەمە دائم دڵەکەم حزنی درۆبە
زوو دەر پەڕە ئەو داوە لەبەر خاتری تۆبە
دارو دەوەن و دوێنی ڕەواندز بەقەئەم کەی
خاکی وطن شاهدە اخلاصی درۆیە
ئەم نامەی دلشادە لەسەر دیدە بە بزانێک
نووسینی بەشەرەت بێ سەبەبەی من و تۆیە
باقور بە سەراکات و رقیب داکی هەمیشە
بەرینە بەری پیسی نەجیسی بە چە قۆیە

. . . .

خەسکت بە سەر ئەو هیرشە بۆ سەر کێ نۆیە
تاڵێ مەگرە بە پەروازی بە حوونی دەرە لای من
هەر آبیکی کەڵ چوە تواری کەڵ و کۆیە

به یادگارەئەی نێرم بۆ شادبێبی رفیقم

زدیار ما بەبێ لی بۆ ملیەت شفیقم

بغداد ١٧ تشرین ثانی ٩٣٣

ژهار کورد

محمود

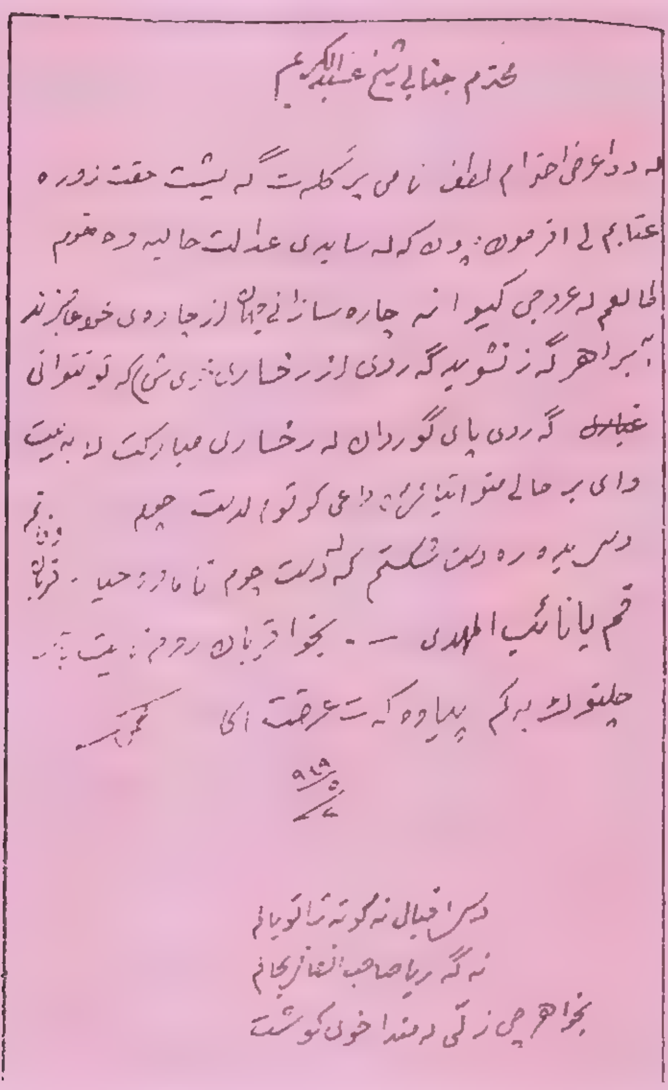

نامەی شێخی نەمر بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم

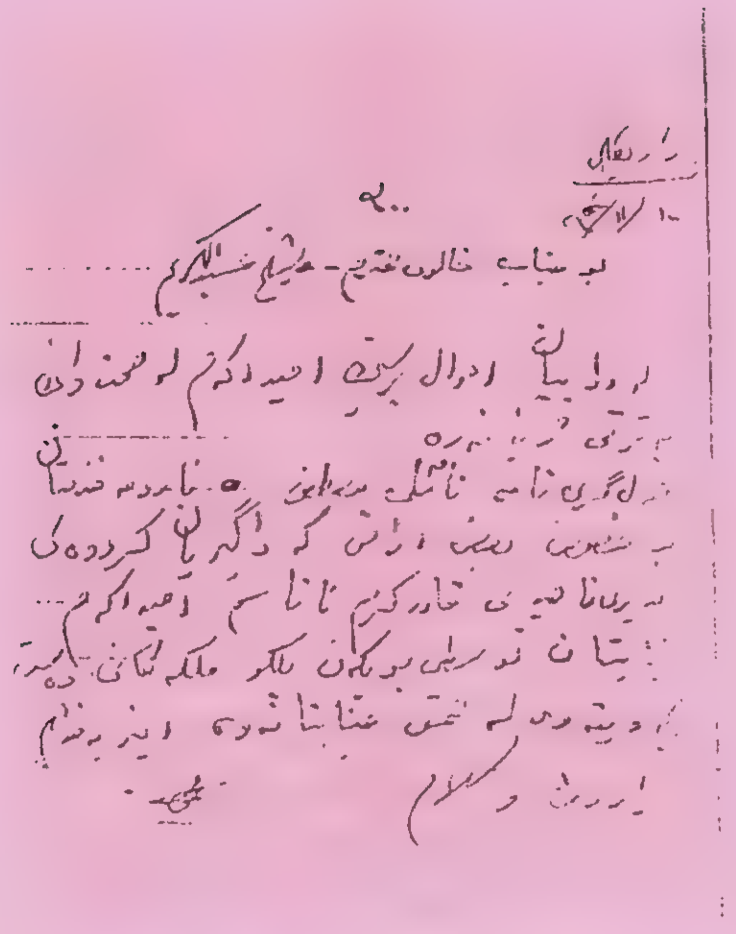

نامەی شێخی نەمر بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم

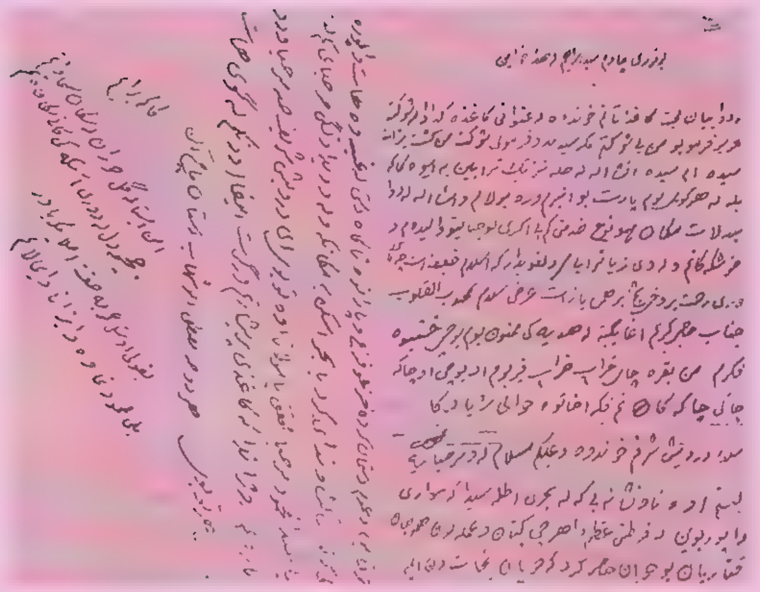

نامەی شێخی ئەمر بۆ سەید برایمی برای ، لە کۆتایی نامەکەدا چوارینێکی تێدایە

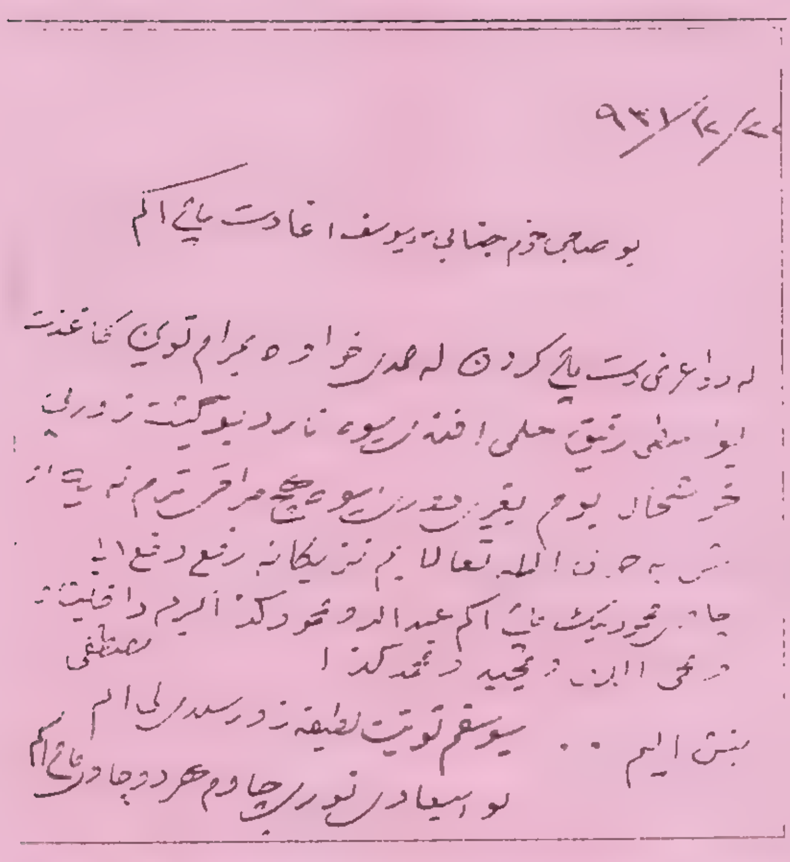

٩٤٧/٢/٢٧

بو صحبى خوم جنابى يوسف اغا دست ماچ اكم

5

نامەی مستەفا ئاغا بۆ وسو ئاغای برای ، لەکۆتایی نامەکەدا دێرێک شیعری شێخ مەحمودی تێدایە بەدەستخەتی خۆی

١٩٢٠م

بازم زمە گریانە لە تین عالەمی عشقدا
مشتاقی خبەری دادە کە یار نایەتە یاری

قەزانایە ئەو دولبەرە فریادی من دلتو
صەد پارە کە بابی ذلەکەت بینی بەدیاری

دوچاوی خەو نشینی پەسەر صفحەی رووما
گوڵی گوڵ بوە داقینوکنارم ورە دیاری

ئەو خالە روومالەکە لە نیو بوتەی دلما
روحم ئەگرێتە بەقفس کوورەی ناری

ئەی هەریکی ستەم دیدە اسیری لە قفسدا
بوخوتو وطنی نگری شترخەمە دوری جاری

دەستی ناکەوێ تریاکی خەو قەیدی لە عراقدا
باحکوە زنە بەتقاوی حضرتی یاری
عوزر بیسوە بەخشتی دوورە لە خوشتە کلاسی
بەمەی کوردی هەزار راستە کە بی یارو دیاری

١٩٥٥

گریانە دیدە بەهۆر بانە سێنەکەم
بۆکوێ چو قیبلەکەم دگرائی دیدەکەم

لو جیم ئەکەن رفیق وەرا قوربەسەر دیدەکەم
تا مردنم بە عەهدت چرا بۆتۆ شینە کەم

٢١٩٥٧

شێوەوە جهانی خلق گرفتاری بەلایە
هێند سپڵەبوە سیرک براگورگی برایە

اشرارن حلال ئەوڕۆ لە بادەمانا حلالە
هەرید گوهەرن دەستیە بەدەستە وزەرلیتە
بێ ناموس لانەڵێن ئەمڕۆکە دڵکلاتە

بۆ جەلە مەحکومی یار

١٩١٩م

ماچی طرافی ئەکەم ئەگەر لاڵ الغشی مەدد بدا
ئەم قەلبی قەلبیم بە صفاو میرو صاف ئەکەم
مفتی و مەلا عزیز و بابا علی ئەم ئەوەی
سەعی بۆ نەکە و عزاڵ دڵ مرفەنە لە سەرسەر رعایا ئەکەم
ئاگاتی شتکارە دڵ کە بە محبت تەرسە
من بازم و شکاری وطنی ریا ئەکەم
باری زیاد ئەکەم بە همتی هەیدەری حقوقی کوردی
باردی هوش آل پیغمبر خدا ئەکەم

ئەگەر جانی حفظ ملتی کورد کە (عربی)
بی شک ئەلیم نوشرە کەمام بەکوردی قضا ئەکەم
جواب سوزرفیکە
نقشی و سوره دەردی دشتی و قادری
— ئەمرباتان بە مەزری عشقی ئەزانم وکلی بیگیک ادایەم

مەرحی بنتە لەبە نتی خاوەری نقشی هەمیشە
صوفی تەنوگی خوری ادار فنشی زرگی پیا ئەکەم

ناموون تربتی آثارتە بەکە عمری گومرەهی
نای کەم سەرزەردم بە دەشت دوژمنی باصی شەهی
قەد بە أمری دوژمنانم ناموون خرواتن دەهی
ناموون تاحی کەرێو تەختی جمهور شاهنشەهی
ئاتوو ششتنی خوێنی عەدوی بۆ حقوقی ئێمە اکا

تا بە آزادی اگەم کوردی اکەم جاری رقیب
تا لە ظلم ئەضنی رزگار بکەم کوردی نجیب
د لطلب الانجاح والتوفیق من ربه المجیب
آیەی نصر من الله هو تا فتح القریب
دەنگی گیرێ پیام نامم برالله اکا

ئەم شیعرانە بە دەستخەتی خوالێخۆشبوو (عەبدوللە محەمەد قادر)
نووسراونەتەوە

ڕەوتی شۆڕشی سوزدێ

دڵ لە بەندی سینە دا دوبارە وا وێلا ئەکا
ئۆریەشی یا سەرەوەری مەیلی شەڕ و غوغا ئەکا
ئیستیفای قەدری لەلی قەمەرهاو بۆ حقوق دادا ئەکا
ڕۆژ و شەو هەمکەم لە دنیا علم بەرپا ئەکا
تیغی شمشێرم کە ڕەزمی صەفی شکاری شەق ئەکا

شێری دوژمن بە خەنجەری خامە دەکەم لەتوپەت طرقا
لە شکاری شێری شەرزەی بێ ڕێزی حیاتە صەف
تەشمانی پاکی کەس دڵی وەلەتە کرتە گرەف
دەم لە صیدی شجاعەت دا قەبارەشکوا ئاسەف
صەفی دوژمن دوژمن وغای تابینی دادا ئەکا

دەس بە دەس نەکەتر بەدەن کە دەکەمان هەر دو قوز
تا دیکوشنی. دوژمن بە ناو و پانا ئەبێ گورگی هوێز
بێت ببینی پشتوانی ئەکردی کە بنم توز
زو بێت بە دوێنی خودا وە بگرە زیاگری بە سوز
تا دکە دوژمن وا لە جیاتی کیفم بە زیا ئەکا

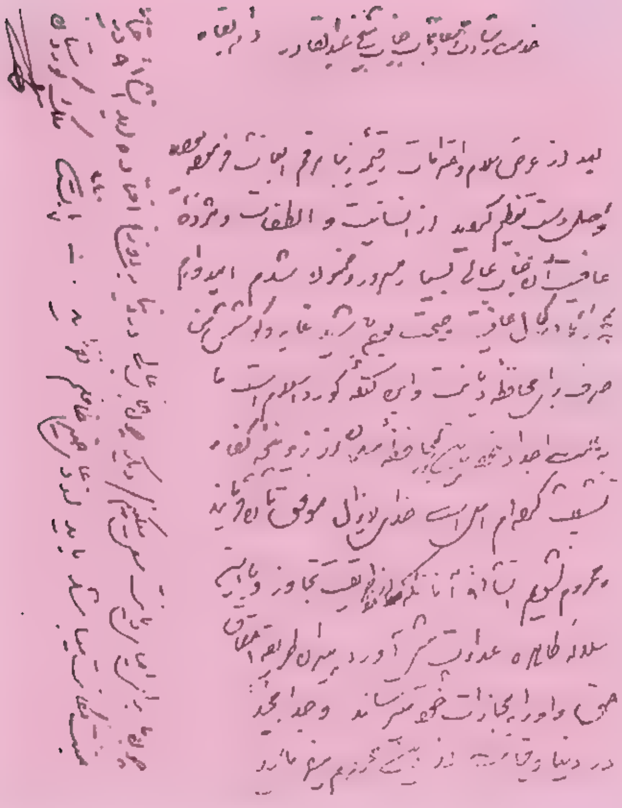

نامەی شێخ مەحمود بۆ شێخ عەبدولقادری دۆزەخدەرە

قربان خاکو سید عبدالغفار روست کاکت جان آغام

کاغذت گشت خوانده و دلچسپی تان مسرور و در احوالپرسی ممنون بودم
بر بهبته بنده هزاره والحمد اظهار ربانان فرموده اید حکومت دیده دی
داده هی نزدیک گاه [illegible] قوه الجا پناه مجبوراً جنگ جورات
هیچ [illegible] فرمودید [illegible] لشکر ده مدار خبر تان الم چیا دی بخیر
ماه اکرم خوار عالمیان بر قرار [illegible] سرا [illegible]
کاغذتان فورا و سلم خان امروز نیست روزه [illegible] جلال جو د
بیرو لطف دل برای نیز خوا تقدیر چون با فی احترام

۱۳۴۲

مخلص‌تان

[illegible]

[illegible]

ناصریه
٩٢٤/٢/١

٩٠

نور چاوم سیابراهیم لە حفظی خوادابێ .

مخصوص چاوت ماچ ئەکەم . کاغەزەکەتان کە بە شوق و محبتێکی بێ اندازە وە نوسرابو وەرگرت . لە حیاتی شفقانەت زور مسرور بوم . لە صحبتی و محبتانت بیهوم نەبوە و ناچێ .

داوە زانم کە کاغەز وەوالەکەم عشق و شوقی قدیمی زیادە ترەوە یاد . کە والیو لیدە نەوە (لە بر هوم یا بهوم یا بو گدیلە) ذاتا ایرو ساکنی بیتالخزنی خانیم ... گلائی البتە لەم نوعە هوای شعر و طربە گاه گاه حصە مند ابی . . .

ایتر دستی دالە چانم دەسووم و خوشکەکانم ئەکەم . رفیقەکانی خاصتاً حرمت و اخلاصی تقدیم و تشکری التفات صمیمانەتانا ئەکات . تر سالی دستان ماچ ئەکا و رحیم .

[illegible]

برات
محمود

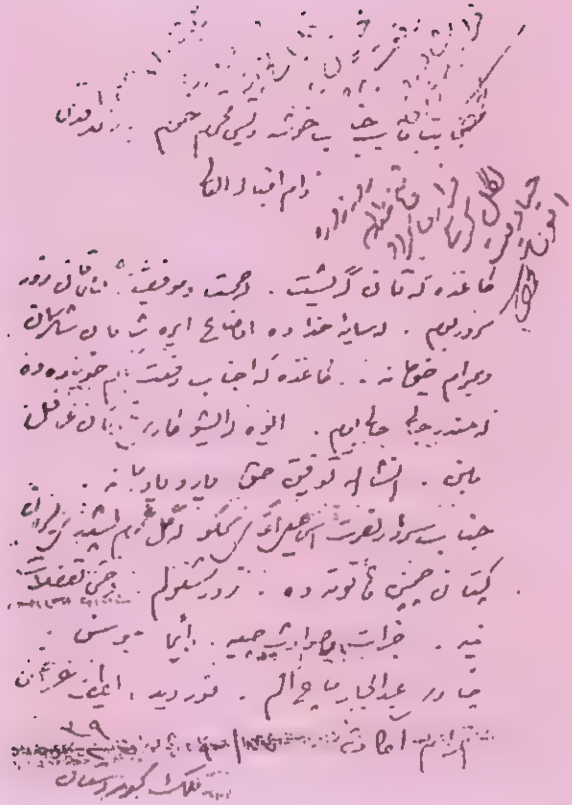

نامەی شێخ مەحمود بۆ سەید محەمەدی جەباری

كتاب
تخميس القصيدة البردية
مع ترجمة حال المؤلف

طبع على نفقة الشيخ محمود (الكوردي الشهير) ابن الشيخ سعيد ابن السيد محمد ابن السيد كاك احمد الشهير ابن المؤلف السيد محمد (الشيخ معروف النودهي) قدس سره

حقوق اعادة الطبع محفوظة له

طبع سنة

١٣٥٢ هـ

١٩٣٣ م

طبع بمطبعة بغداد – شارع الأمون

كتاب

مكتوب أمر ونهى

من تصنيفات

العالم الجليل والزاهد الرباني صاحب الكرامات المشهور قدس سره

الحضرة الحاج السيد كاك أحمد بن السيد محمد معروف النودهى بن المرحوم السيد مصطفى

قام بنشره وطبعه خدمة للدين الحنيف

حضرة الحفيد الاكرم والزعيم الاعظم

الشيخ محمود بن الشيخ سعيد بن الشيخ محمد بن السيد كاك احمد بن السيد محمد معروف النودهى قدس الله أسراره

مطبعة الغرى

١٩٣٦ — ١٣٥٥

کتیبی احمدی

معتای زبانی عرەبی بە زوبانی کوردی بە شعر درست کراوی

فاضل کامل مشهوری علمای کورد شیخ معروف

نودی خودا رتبەی قیامتی گەرە تە ربە کا

چاپ کەرا لە سر نقدەی سید هدایة الله وملا عبد المجید کورد

لە مزگوتی نعمانیة لە بغدا ولەلای ملا رشید حافظ لە جامع فضل ولە
ماو الویە کان لە لای وکیل خصوصی دس ئەکەوی

قیمت اصلی ۳۰ فلسە

لە چاپ خانە فرات ١٣٥٤ھ — ١٩٣٦ م

مناقبی کاك احمد

به قلمی خواجه افندي

خوارق و کراماتي کاك احمدي شيخ قدس سره به دەستنده ي حفصه خانی نقیب له چاپخانه ي ژياني سليماني چاپ کراوه .

١٣٥٨ و ١٩٣٩

نرخی « ٤٠ » فلسه

سادات البرزنجه

بقلم

عبد القادر محمد البرزنجي

حقوق الطبع محفوظه

ثمن النسخة ١٠٠ فلساً

١٣٧٥هـ — ١٩٥٦

مطبعة الترقي - كركوك

ئیشدرە

هەڵبەستی حضرت فاضل عالم
مشهور شیخ معروف
نودی خوا مرتبەی
عالیتر بکا بەزوبانی
فارسی

طبع کرا لە سر نفقەی سید هدایة الله الحسینی
بە اجازەی زعیمی اکراد شیخ
محمود خوا سلامتی بکا

چاپخانەی نجاح ـ بغداد

عومەر مەعروف بەرزنجی

* نووسەر کوڕی خوالێخۆشبوو (مەعروف ئەحمەد بەرزنجی ١٩٠٥ – ٥ / ٥ /١٩٧٠) یە . باوکی یەکێك بووە لە خوێندەوارو رووە ناسراوەکانی بەرزنجە و هاوەڵ و دۆستی نزیکی – شێخی نەمری بەردەقارەمان – بووە ، لە ساڵی ١٩٤٥ دا لە ئاوایی بەرزنجە لە دایکبووە ، سێ پۆلی قۆناغی سەرەتایی لە قوتابخانەی – بەرزنجە – خوێندووە و دواتر بە ماڵەوە هاتوونەتە سلێمانی و چووەتە قوتابخانەی – مەلکەندی – ئەو سەردەمە کە دەکەوتە گەڕەکی سابونکەران.

ساڵی ١٩٦٥ بووە بەمامۆستاو لەچەندین قوتابخانەی دەرەوەو ناوەوەی سلێمانیدا وانەی زمانی ئینگلیزی وتووەتەوە، بۆنموونە:

ئیسکان ، ماوەت ، گێڵدەرە ، قەمچووغە ، چەقز ، وێڵەدەر ، کانی پانکە ، ناوەندی رۆژهەلاّتی کوران ، ناوەندی بابانی ئێواران، ناوەندی پەیامی کچان ، ناوەندی کوردستانی کچان ، دواناوەندی بناری کچان ، ناوەندی تووی مەلیکی کچان .

* لە دەورو بەری شۆرشی چواردەی تەمووزی ساڵی ١٩٥٨ دا دەستەیەك هاورێ و قوتابی بوون وەك شەهیدی

قوتابیانی کوردستان – محەممەد سدیق عەبدولڕەحمان پێنجوێنی – و نەوشیروان مستەفا و قادر شەریفە کوردە و شەرەف محیێدین و بەکر حسێن و بەختیار عەزیز فەرەج و بەهادین علی حسێن و عەلی توانا ، ئەمانە پێکەوە بوونە هاوڕێی سیاسەت و هۆگری خوێندنەوەو نووسین و هاوەڵی کتێب .

* لە تەمەنێکی منالییەوە خوی داوەتە خوێندنەوە و نووسین ، یەکەم بەرهەمی بڵاو کراوەی دەگەڕێتەوە بۆ تەمەنی (١٥) ساڵی و لە ژ ٩٧ ی رۆژی ٢٣ ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٩ ی رۆژنامەی (پێشکەوتن) دا بڵاو کراوەتەوە کە لەو کاتەدا لە قۆناغی ناوەندیدا بووە .

* لە ناو بنەماڵەیەکی خوێندەوار و دۆستی کتێبدا پێگەیشتووە ، خوالێخۆشبووی باوکی و هەردوو براگەورەکەی (عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی) و یاساناسی خوالێخۆشبوو (عوسمان مەعروف بەرزنجی) و مامۆستای خوالێخۆشبوو (محەممەدلاو محەممەد عەلی بەرزنجی) پورزای کە یەکێك بووە لە مامۆستا دەرکەوتووەکان و لە نووسەرانی گۆڤاری گەلاوێژ ، دەوری دیارییان لە هاندان و رێنمایی کردنیدا بووە .

* سالانی ١٩٦٠ – ١٩٦١ جگە لە بڵاو کردنەوەی بابەتی ئەدەبی و سیاسی ، دەورێکی سەرەکی بووە لە نووسین و

بەڕیوەبردنی گۆشەی (قوتابیانی کوردستان) ی ڕۆژنامەی (دەنگی کورد) کە لەشاری بەغدادبڵاودەکرایەوە. لەو گۆشەیەدا چەندین بابەتی پەیوەندیداری سەبارەت بە خەبات و پێویستی بوونی (یەکێتی قوتابیانی کوردستان) بڵاو کردووەتەوە . تەنانەت لەکاتی بەستنی دووەم کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە کە لە ڕۆژی دووشەممە ڕێکەوتی ١٥ ی ئابی ساڵی ١٩٦٠ دا بەسترا ، نووسەر یەکەم کەس بووە کە لە ڕۆژنامەی (دەنگی کورد) داو لە گۆشە تایبەتییەکەی (قوتابیانی کوردستان) داو بە ناونیشانی (کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە شەقلاوە و لەم کۆنگرەیەدا سەرنجێك) ، داوای بەستنی کۆنگرەیەکی بۆقوتابیانی کوردستان کردووە و پێشنیارە کەیشی لەلایەن سەرکردایەتی ئەو سەردەمەوە پەسەند کراوە .

* نووسەرلەساڵی ١٩٥٩ بەدواوە لەم ڕۆژنامەو گۆڤارانەدا بەرهەمی بەزمانی کوردی و عەرەبی بڵاوکردووەتەوە، بابەتەکانیشی بەزۆری سەبارەت بە لێکۆڵینەوە و ڕەخنەی ئەدەبییە وەك : (پێشکەوتن ، هەتاو ، ژین ، دەنگی کورد ، ڕۆژی نوێ ، بروا ، هیوای کوردستان ، نووسەری کورد ، ڕۆژی کوردستان ، هەولێر ، برایەتی ، پاشکۆی عێراق ، دەفتەری کوردەواری ، بەیان ،

رۆشنبیری نوێ ، بیری نوێ ، کازاو ، مامۆستای کورد ، کوردستانی نوێ ، النور ، التآخی ، العراق ، گولان العربی)

* نووسەر جگە لە ناوی راستەقینەی خۆی لە سەرەتاوە تائێستا بەم ناوانەیش بابەتی بڵاو کردووەتەوە : (ع . تینو ، ئارام ، خوێندەوارێك ، ئاراس ، ئاسۆ، ع . بەرزنجی)

* ساڵی ١٩٩٥ گۆشەیەکی تایبەتی لە رۆژنامەی (کوردستانی نوێ) دا هەبووە بە ناونیشانی (بەڵگەی زیندوو) ، گۆشەکە رۆژانی دووشەممە و هەینی بڵاو دەکرایەوە ، دوای سی و حەوت ئەڵقە (فریاد رەواندزی و دڵشاد عەبدوڵلا) بابەتەکەیان پێ هەزم نەدەکرا و (عیزەدین مستەفا رەسوڵ)یش بەردەوام لە گۆشەکەی دەخوێند ، بەم پێیە گۆشەکە راگیرا و گۆشەیەکی مردوویان هێنایە شوێنی .

* لە رۆژی ٨ ی نیسانی ٢٠٠٢ دا و لە یادی دووساڵەی کۆچی دوایی مامۆستا – برایم ئەحمەد – دا رێزی لێنراوە و میدالییەی – برایم ئەحمەد – ی پێشکەشکراوە .

بیبلیۆگرافیای بەرهەمەکانی نووسەر

یەکەم : کتێبی چاپکراو

١ – لێکۆڵینەوە و بیبلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی ، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغداد ، ١٩٧٨

٢ – لێکۆڵینەوەی هونەری یان هەڵبژارکاندن ؟ لە بلاوکراوەکانی دەفتەری کوردەواری ، چاپخانەی عەلا ، بەغداد ، ١٩٧٨

(باسێکی رەخنەییە سەبارەت بە هەڵە و کەم و کوورپییەکانی کتێبی چیرۆکی هونەری کوردی – حسێن عارف –)

٣ – سەرجەمی بەرهەمەکانی مارف بەرزنجی شەهید ، کۆکردنەوەو ساغکردنەوەو پێشەکی و پەراوێز ، بە هاوکاری و کۆششی ئەندازیار سامان مارف بەرزنجی ، چاپخانەی رۆشنبیری ، هەولێر ، ١٩٩٣

٤ – عوسمان مەعروف بەرزنجی ، یاساناس و رۆشنبیر و مرۆڤ ، سلێمانی ، ١٩٩٧ ، (کۆمەڵێ بابەتی جیاوازە بەبۆنەی کۆچی دوایی و چلەی عوسمان مەعروف بەرزنجی یەوە ئامادەکراوە

٥ – مەحموودخانی دزڵی – شۆڕشگێڕی ڕۆژهەڵاتی کوردستان – بابەتێکی مێژووییە ، چاپی یەکەم ، سلێمانی ١٩٩٧ ، چاپی دووەم ، سلێمانی ٢٠٠٢
٦ – برایم ئەحمەد لە کارە زانستی و ئەدەبییەکانی پرۆفیسۆر دکتور مارف خەزنەداردا ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٤
٧ – گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٦
٨- نوربەخشی، شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی، چاپخانەی شڤان، سلێمانی ٢٠٠٦ .

دووەم : وەرگێران

١ – جوگرافیای ئابووری بۆ پۆلی شەشەمی ئەدەبی ، بەهاوکاری مامۆستایان خەسرەو مستەفا و عەبدولکەریم شێخانی ، بەغدا ، ١٩٨٣
٢ – سەرەتاکانی کۆمەڵزانی و فەلسەفە بۆ پۆلی پێنجەمی ئەدەبی ، بە هاوکاری دکتۆر ئیحسان فوئادو رەئوف حەسەن ،
بەغدا ، ١٩٩٠

سێیەم : بەرهەمی ناو رۆژنامەو گۆڤارەکان

نووسەر لە ساڵی ١٩٥٩ بەدواوە چەندین بابەتی لێکۆڵینەوەو رەخنەی ئەدەبی و وتاری سیاسی و بابەتی مێژوویی و وتاری هەمەرەنگی لە رۆژنامە و گۆڤارەکاندا بەزمانی کوردی و عەرەبی بڵاو کردووەتەوە ، تۆمارکردنی هەموویان و پێشچاوخستنی بیبلیۆگرافیایەکی تەوا و لاپەرەیەکی زۆر دەگرێتەوە ، بۆیە لێرەدا تەنیا چەپکێ لەو بابەتانە دەخەینە روو ، دیارە ئەم کتێبەیش بە باشترین سەرچاوە دەزانین بۆ پاراستنی ئەم بیبلیۆگرافیایە :

١ – یادی سێ ساڵەی شێخ مەحمودی نەمر ، ڕۆژنامەی پێشکەوتن ، ژ ٩٧ ، دووشەممە ، ٢٣ ی تشرینی دووەمی ١٩٥٩ .

٢ – بۆ حەسەن تۆفیق ، پێشکەوتن ، ژ١١١ ، شەممە ، ١٧ ی مایسی ١٩٦٠ .

٣ – باری ئێستای ئەدەبی کوردی ، ڕۆژنامەی هیوای کوردستان ، ژ ١٢ ، یەك شەممە ، ٧ ی ئابی ١٩٦٠ .

٤ – بوونی یەکێتی قوتابیانی کوردستان پێویستییەکی ئەمڕۆمانە ، ڕۆژنامەی دەنگی کورد ، ژ١٦ ، دووشەممە ، ١٥ ی ئابی١٩٦٠

٥ – بێخـــودی شـــاعیر ، دەنگـــی کـــورد ، ژ ٢١ ، ٢٦ ی ئـــابی ١٩٦٠
.
٦ – گـــوڵێکی کـــەم تەمـــەن بـــوو ، گۆڤـــاری هـــەتاو ، ژ١٨٤ ، ٣١ ی ئـــابی ١٩٦٠ (ئـــەم بابەتـــە بـــە بۆنـــەی کۆچـــی دوایـــی مامۆســـتا رەفیق حیلمی یەوە نووسراوە) .
٧ – دیـــسان ، ڕۆژنامـــەی بـــڕوا ، ژ ٧ ، ١ ی ئـــەیلولی ١٩٦٠ (ئـــەم بابەتـــە ســـەبارەت بـــە کۆچـــی دوایـــی مامۆســـتا رەفیـــق حیلمـــی یە) .
٨ – یـــادی شۆڕشـــی چـــواردەی تـــەمووز ، رۆژنامـــەی بـــڕوا ، ژ ٢ – ٣ ، تەمووزی ١٩٦٠ .
٩ – یـــادێکی زێـــوەر ، دەنگـــی کـــورد ، ژ ٥٨ ، پێـــنج شـــەممە ، ١٠ ی تشرینی دووەمی ١٩٦٠ .
١٠ – منـــیش لەگـــەڵتام ، بـــڕوا ، ژ ٢٥ ، ١٨ ی شـــوباتی ١٩٦١ (ئەم بابەتە سەبارەت بە مامۆستا ئەحمەد هەردی یە) .
١١ – عەبدولواحیـــد نـــوری ، بـــڕوا ، ژ ٤٢ ، ٢٤ ی تـــەمووزی ١٩٦٠ (ئەم بابەتە بەناوی – ئارام – ەوە) بڵاوکراوەتەوە .
١٢ – تولستۆی ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٦٢ .
١٣ – دیوانەکـــەی پیرەمێـــرد ، دەفتـــەری کـــوردەواری ، ژ ٣ ، مایس و ئابی ١٩٧٠ .
١٤ – پـــشکۆو ریـــالیزم ، نووســـەری کـــورد ، خـــولی یەکـــەم ، ژ ٦ ، مارت و نیسانی ١٩٧٢ .

١٥ – لەسەر زەردەخەنەیەك ، گۆڤاری هەولێر ، ژ ١ س ٢ حوزەیرانی ١٩٧٢ ، ژ٣ س ٣ ، ئابی ١٩٧٢ .
١٦ – پشكۆ و چیرۆكی كوردی ، رۆژی كوردستان ، ژ ١ س ٢ ، ئابی ١٩٧٢ .
١٧ – پشكۆ و رەخنەی ئەدەبی ، نووسەری كورد ، خولی یەكەم ، ژ ٨ ، مایسی ١٩٧٣ .
١٨ – رەخنەیەكی ئیقلیج و شیعری سیاسی ، رۆژنامەی بیری نوێ ، ١٩٧٢ (نووسینێكە سەبارەت بە بابەتێكی زانای ئەدەب خوالێخۆشبوو د . كامل حەسەن بەسیر) .
١٩ – پشكو و القصة الكردية ، جريدة التـآخي ، العدد ١٣٢ (١٤ئةيلول ١٩٧٢.
٢٠ – مەحمود خانی دزلّی و لاپەڕەیەك لە مێژووی كورد ، رۆژی كوردستان ، ژ ٤ س ٢ حوزەیرانی ١٩٧٣ .
٢١ – كاتێك كە گەرووی مەرگ ئەكەینەوە ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (كۆمەڵێ سەرنج و رەخنەیە سەبارەت بە كتێبی لە گەرووی مەرگەوەی تاهیر ساڵح سەعید) .
٢٢ – پێشمەرگە لە چیرۆكی كوردیدا ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (كۆمەڵێ سەرنج و رەخنەیە لە باسێكی محەمەدی حەمەباقی).

٢٣ – دوا وەلامی من بۆ هەندێ سەرنجی ئالۆزتر ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (وەلامێکە بۆ محەممەدی حەمە باقی) .

٢٤ – القصة الكردية و مسألة المضمون ، التآخی ، ١٩٧٣ .

٢٥ – ژانی گەل و سەرەتایەك لە رۆمانی کوردی ، رۆژی کوردستان ، ژ ٥ ، س ٢ ، تەمووزی ١٩٧٣ .

٢٦ – الروایة الكردیة و مخاض الشعب ، جریدة التآخی العدد ١٤٢٩ فی ٦ / ٩ / ٩٧٣

٢٧ – گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی ، رۆژی کوردستان ، بەشی یەکەم ، ژ ٤٢ ، تشرینی دووەمی ١٩٧٦ ، بەشی دووەم ، ژ٥٠ ، تەمووزی ١٩٧٨ .

٢٨ – فی ذکری لطیف حامد البرزنجی ، العراق ، ١٩٧٧ .

٢٩ – بیبلیۆ گرافیاکەی نەریمان و شەن و کەوێکی خۆمانە ، بەیان ، ژ ٤٦ ، کانونی دووەمی ١٩٧٨ .

٣٠ – گیر و گرفتەکانی لێکۆڵینەوەی چیرۆکی کوردی ، پاشکۆی عیراق ، ژ ١٤ ، نیسانی ١٩٧٨ .

٣١ – سەعید کابان و یەکەم چووزەرەی رێزمانی کوردی ، بەیان ، ژ ٤٩ ، مایسی ١٩٧٨ .

٣٢ – تیشکێك بۆ سەر دیوانی مەحوی ، رۆشنبیری نوێ ، ژ ٦٨ ، حوزەیران و تەمووزی ١٩٧٨ .

٣٣ – عەبدولواحد نوری فی ذکراه الرابعة و الثلاثین ، جریدة العراق ، العدد ٧١٧ ، ٣ تموز ١٩٧٨ .

٣٤ – عەبدولواحید نوری و رستێك وردە سەرنج ، بیری نوێ ، ژ ٣٠٥ ، ٢٦ ی ئابی ١٩٧٨ (ئەم بابەتە بریتییە لە راستکردنەوەی هەندێ هەڵەی ئەکرەم قەرەداغی و عیزەدین مستەفا رەسول سەبارەت بە عەبدولواحید نوری بابەتەکەیش بە ناوی
– خوێندەوارێك – بڵاو کراوەتەوە .

٣٥ – پێرەوکەکانی چیرۆکی کوردی و چەپکێ تیشك و بەسەر کردنەوە ، رۆشنبیری نوێ ، ژ ٧٠ ، ئەیلول و تشرینی یەکەمی ١٩٧٨ (ئەم بابەتە بریتییە لە راستکردنەوەی هەندێ هەڵەی ئەکرەم قەرەداغی و سەبارەت بە چیرۆکی کوردی کە پێشتر لە هەمان گۆڤاردا بڵاوی کردبووە وە) .

٣٦ – راستکردنەوە و وەڵامی رستێك بیروڕای تایبەتی ، پاشکۆی عێراق ، بەشی یەکەم ، ژ٣٢ ، تشرینی دووەم و کانونی یەکەمی ١٩٧٩ ، بەشی دووەم ، ژ ٣٣ ، کانونی دووەمی ١٩٨٠ (ئەم بابەتە وەڵامێکە بۆ وتارێکی فوئاد مەجید میسری کە سەبارەت بە کتێبی – لێکۆڵینەوە و بیبلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی – بڵاویکردبووە) .

٣٧ – تێگەیشتنی راستی و شوێنی لە رۆژنامە نووسی کوردیدا ، رۆشنبیری نوێ ، ژ٧٨ ، کانونی یەکەمی ١٩٧٩ (ئەم بابەتە سەبارەت بە کتێبەکەی دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەدە) ، دکتۆریش لە باسێکدا بە پەسەندەوە سەیری ئەم رەخنەیەی کردووە ، (مجلة الثقافة ، العدد ١٠ ، تشرين الأول ، ١٩٨٠) .

٣٨ – بۆ ئەوەی راستی بدرەو شێتەوە ، پاشکۆی عێراق ، ژ ٢٣ ، کانونی دووەمی ١٩٧٩ (ئەم بابەتە وەڵامێکە بۆ جەمشید حەیدەری سەبارەت بە نامیلکەی – لێکۆڵینەوەی هونەری یان هەڵبزرکاندن –) .

٣٩ – کاروانی شیعری نوێی کوردی و رستێك سەرنج ، بەیان ، ژ ٦٠ ، مارتی ١٩٨٠ (ئەم بابەتە پیا چوونەوەیەکی رەخنە گرا نەیە سەبارەت بە کتێبی کاروانی شیعری نوێی کوردی کاکەی فەللاح) .

٤٠ – هیچ کامێکیان شیعری مەحوی نسین ، گۆڤاری کاژاو ، ژ١ ، ١٩٨٤ .

٤١ – دیوانی سەفوەت و وچانێك لە ژێر سێبەری دارە رەشدا ، نووسەری کورد ، ژ٣ ، خولی سێ یەم ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥

(ئەم بابەتە سەبارەت بە کۆمەڵە شیعرەکەی خوالێخۆشبوو مەلا مستەفای حاجی مەلا رەسولە کە

عیزەدین مستەفا رەسول بە پێشەکییەکەوە چاپی کردبوو ، بابەتەکە کۆمەڵێ هەڵەی ئامادەکاری راستکردبووە) .

٤٢ - نامەیەك بۆ مامۆستای کورد ، گۆڤاری مامۆستای کورد ، ژ٢٧ ، پایزی ١٩٩٥ .

٤٣ – بەرکوڵێك بەرەو هەواری رەخنە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٦٢ ، دووشەممە ، ١١ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٤ – رۆژنامەی پێشکەوتن و سەرچاوەی مێژوویی ، کوردستانی نوێ ، ژ١١٦٦ ، هەینی ، ١٥ / ١٢ / ١٩٩٥.

٤٥ – ورد بیخوێنەرەوە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٦٨ ، دووشەممە ، ١٨ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٦ – کەریم بەگی هەمەوەندو کاپتان بۆند ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٧٢ ، هەینی ، ٢٢ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٧ – چەرچەڵ لە کەریم بەگی هەمەوەند دەدوێ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٧٤ ، دووشەممە ، ٢٥ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٨ – گەورەیی پیرەمێردو شارستانێتی ئەدەب ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٨٤ ، دووشەممە ، ٨ / ١ / ١٩٩٦ .

٤٩ – چەپکێ نامەی شێخی نەمر ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٩٠ ، دووشەممە ، ١٥ / ١ / ١٩٩٦ .

٥٠ – دووشاعیری گەورەو نامیلکەیەکی بچووك ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٩٤ ، هەینی ، ١٩ / ١ / ١٩٩٦ .

٥١ – حسێن ناظم و کۆنگرەی ئاشتی ساڵی ١٩١٩ لە پاریس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٩٦ ، دووشەممە ، ٢٢ / ١/ ١٩٩٦ .

٥٢ – گوڵی خوێناوی گۆران و گەشتەکەی زەینەب حەکیمی میسری ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٠ ، دووشەممە ، ٢٦ / ١ / ١٩٩٦ .

٥٣ – باکووری کوردستان و نامەیەکی مێژوویی هێنری دوبس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٣ ، سێ شەممە ، ٣٠ /١ / ١٩٩٦ .

٥٤ – شاری هەولێر و زمانی کوردی و حەفتا ساڵ لەمەوبەر ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٦ ، هەینی ، ٢ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٥ – ئەنجومەنی نوێنەران و بانگەوازی رەفیق حیلمی ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٨ ، دوو شەممە ، ٥ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٦ – کورد و هەلی مێژوویی و کوژانەوەی هیوای نەتەوە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢١٢ ، هەینی ، ٩ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٧ – فەرماندەی سوپای قەیسەری رووس نامە بۆ شێخی نەمری بەردەقارەمان دەنێرێ ، کوردستانی نوێ ، ژ١٢١٤ ، دووشەممە ١٢ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٨ – شێخی نەمر وەڵامی مارشاڵ براتۆڤ دەداتەوە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢١٨ ، هەینی ، ١٦ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٩ – چوار رۆژ دوای شەشی ئەیلولی ١٩٣٠ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٢١ ، سێ شەممە ، ٢٠ / ٢ / ١٩٩٦ .

٦٠ – شاعیری گەورە جەواهیری پیرۆزبایی لە گۆڤاری نزار دەکا ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٢٢ ، ٢٦ / ٢ / ١٩٩٦ .

٦١ – تەخمیس و تەخبیسی شیعر و یادێکی مامۆستا نەجمەدین مەلا ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٢٧ ، هەینی ، ١ / ٣ / ١٩٩٦ .

٦٢ - رۆژنامەی دەنگی کوردو گۆشەی قوتابیانی کوردستان، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٥٧، دووشەممە ٨- ٤ -١٩٩٦

٦٣ – مارف جیاوك نوێنەری هەولێر ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٦٣ ، یەك شەممە ، ١٥ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٤ – مەدالیای جەنگی کوردستان ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٦٩ ، هەینی ، ١٩ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٥ – جەژنی رۆژنامەنووسی کوردی و کۆمەڵێ سەرنج ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٦٩ ، دوو شەممە ، ٢٢ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٦ – بۆخراینە پشتگوێ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٧٣ ، هەینی ، ٢٦ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٧ – ژیانی راستەقینە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٧٧ ، دووشەممە ، ٦ / ٥ / ١٩٩٦.

٦٨- سێ ژمارەکەی رۆژنامەی بانگی حەق، کوردستانی نوێ، ژ ١٢٨٣ ، دووشەممە ١٣ ٥ ١٩٩٦ .

٦٩ – شێخ عەبدولقادری گوڵڵەنەبڕ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٨٧ ، هەینی ، ١٧ / ٥ / ١٩٩٦ .
٧٠ – عوسمان عوزمیری شاعیر و نووسەر و جوانەمەرگی لەبیرکراو ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٨٨ ، هەینی ، ١ / ٢ / ١٩٩٦ .
٧١ – لە تۆفیق وەهبی یەوە بۆ دکتۆر کەمال فوئاد ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٢ ، هەینی ، ٢٤ / ٥ / ١٩٩٦ .
٧٢ – عوسمان چێوار هونەرمەندی خێرنەدیو ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٧ ، هەینی ، ٣١ / ٥ / ١٩٩٦ .
٧٣ – عەبدوڵڵا جەوهەر و ئاواتێکی بێدەنگ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٩ ، دوو شەممە ، ٣ / ٦ / ١٩٩٦ .
٧٤ – کتێبەکەی هاملتن و ڕەوتی ڕۆژنامەنووسی کوردی ، کوردستانی نوێ ، ژ١٣٠٣ ، هەینی ، ٧ / ٦ / ١٩٩٦ .
٧٥ – مێجەرسۆن ئەفسەری سیاسی و ڕۆژهەلاتناس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٣٠٩ ، هەینی ، ١٤ / ٦ / ١٩٩٦ .
٧٦ – ئیسماعیل حەقی شاوەیس خەباتکار و نووسەری بە دیمەن ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٣١٣ ، دوو شەممە ، ١٧ / ٦ / ١٩٩٦ .
٧٧ – بەرە و یادی سەدساڵەی ڕۆژنامەنووسی کوردی ، (بەشی یەکەم) ، پەیڤین ، ژ ١ ، ١٩٩٧ .

٧٨ بەرەو یادی سەدساڵەی رۆژنامەنووسی کوردی ، (بەشی دووەم)، پەیڤین ، ژ ٢ ، ١٩٩٧(ئەم بەشە بەبێ ناو بلاْوکراوەتەوە)

٧٩ – بین التوثیق العلمی والوجدان الادبی / علی هامش گوران والادب الانکلیزی ، مجلة گولان العربی ، العدد ٣٧ حزیران ١٩٩٩

٨٠ – تۆفیق وەهبی گەورە پیاوو زانای زمان و لێکۆڵینەوەی زانستی ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ٢ ، تەمووزی ٢٠٠٠ (لە ژێر سەردێڕی رۆڵە نەبەردەکانی سلێمانی – بەبێ ناو – بلاْو کراوەتەوە) .

٨١ – ماڵئاوایی پرۆفیسۆرێکی ئەندامی دەستەی نووسەران ، گۆڤاری پەیڤین ، ژ ١١ – ١٢ ، تەمووزی ٢٠٠١ (ئەم بابەتە سەبارەت بە کۆچی دوایی سەلاْحەدین حەفید بەبێ ناو بلاْو کراوەتەوە)

٨٢ – مەسعود محەممەد ئینسا یکلۆپیدیای زمان و ئەدەب و کەلتووری نەتەوەیی ، پەیڤین ، ژ ١٣ ، مارتی ٢٠٠٢ (سەبارەت بە کۆچی دوایی مەسعود محەممەد بەبێ ناو بلاْو کراوەتەوە) .

٨٣ – برایم ئەحمەد و رۆڵی لە چیرۆکی کوردیدا ، پاشکۆی کوردستانی نوێ ، رۆژی ٤ ی نیسانی ساڵی ٢٠٠٢ .

٨٤ – پیرەمێرد و برایم ئەحمەد و شارستانێتی ئەدەب ، رۆژنامەی کوردستانی نوێ ، ژ ٣٣٣٦ رۆژی ٢٠٠٤/٤/٨

٨٥ – حەمەلاو بەرزنجی ، مامۆستایەکی نموونەیی و خەباتکار و نووسەرێکی بە بیمەن ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ ٤٥ س ٢٠٠٤ .

پێرست

شێخ مەحموودی بەرزنجی وەك شاعیرێك	٩-١٨
شەڕی سورداش	٢١-٢٦
مودەتێ	٢٧
شکار	٢٨-٣١
تاقی کیسرا	٣٢-٣٤
گریان و خۆشی	٣٥
فەرهادی کورد	٣٦
پێنج خشتەکی	٣٧-٤١
چوارینێکی شێخی نەمر لەسەر	٤٢-٤٣
بۆ حوزنی	٤٤-٤٥
بۆ دۆستێك	٤٦
بۆ عەبدوڵڵا عادیل	٤٧-٤٨
چوارین	٤٩-٥١
بۆ خەسرەوخانی دەرەویانە	٥٢-٥٣
بۆ ئیسماعیل حەققی شاوەیس	٥٤-٥٥
بۆ وسوو ئاغا	٥٦
بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادرکەرەم	٥٧
بۆ شێخ محێدینی شێخ ساڵح	٥٨
بۆ شێخ جەعفەری نۆدێی	٥٩

بۆ شاکیر مجرم	٦٠
بۆ ناهیدەی شێخ سەلام	٦١-٦٢
بۆ رەشید مەستی	٦٣
شیعرێکی فارسی	٦٤-٦٥
بیبلیۆگرافیا	٦٧-٦٩
پاشکۆی وێنەو بەڵگەی زیندوو	٧١-١٢٩
ژیاننامە	١٣١-١٤٨

سوپاس بۆ

- برایانی بەڕێز کاك دیار عومەر فەرەج و کاك فازیل هیمەت کە بەکاری نەخشەسازییەوە ماندوو بوون .
- ئەندازیار کاك سامان محەمەد ساڵح کە بەرگی کتێبەکەی نەخشاند .
- بەڕێز کاك ڕێبوار عومەر فەرەج خاوەنی چاپخانەی شڤان هەموو کارمەندەکانی .